

„WINOWAJCZYNIE”*
SYLWETKI KOBIET POMORSKIEGO OKRĘGU
ZRZESZENIA „WOLNOŚĆ I NIEZAWISŁOŚĆ”**

„THE FEMALE CULPRITS”*
SILHOUETTES OF WOMEN OF THE POMERANIAN DISTRICT
OF THE UNION OF „FREEDOM AND INDEPENDENCE”**

Streszczenie:

Kim były „winowajczynie”? Taki kryptonim operacyjny nadali im w 1946 r. funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa. Jesienią 1945 r. dawni żołnierze AK powołali nową organizację Ruch Oporu bez Wojny i Dywersji – „Wolność i Niezawisłość” (WiN), która kontynuowała ideę Polski Walczącej. W trudnych warunkach powojennych organizacja ta nie była nastawiona na walkę zbrojną i dywersję wobec władzy komunistycznej i sowieckiego okupanta, ale działania polityczne. Prowadziła również działalność wywiadowczą i kontrwywiadowczą. Miała też sprawnie funkcjonujący system łączności, co było zasługą sekcji kobiecej tej organizacji, w której znalazły się członkinie byłej Wojskowej Służby Kobiet oraz osoby pozyskane: m.in. Zofia Barańska „Wera”, Zofia Dulińska „Trzpiot”, Leokadia Kwiatkowska „Basia”, Łucja Owczarzak „Lusia” i Irena Wolniaszczyk „Wanda”. Na Pomorzu były szczególnie aktywne w Bydgoszczy i Toruniu. Wśród zatrzymanych przez UB w latach 1946–1948 członków i współpracowników tej organizacji na Pomorzu było dwanaście kobiet, z których dwie zgodziły się na współpracę i zostały szybko zwolnione. Pozostałe stanęły przed sądami wojskowymi i otrzymały wyroki od roku do sześciu lat więzienia. Tylko Halinie Krzeszowskiej „Ludmila” udało się uciec do Wrocławia i tam wiele lat po wojnie ukrywała się pod fałszywym nazwiskiem jako Orlińska.

Słowa kluczowe: konspiracja antykomunistyczna, zbrodnie komunistyczne, żołnierze Armii Krajowej, Wojsko Polskie, milicja obywatelska, Urząd Bezpieczeństwa Publicznego

Summary:

Who were the „female culprits”? The officers of the security apparatus gave them such an operational code in 1946. In the autumn of 1945, former soldiers of the Home Army established a new organization Resistance Movement without War and Subversion – „Freedom and Independence” (Wolność i Niezawisłość – WiN), which continued the idea of fighting Poland. In difficult post-war conditions, this organization was not focused on armed struggle and sabotage against the communist authorities and the Soviet occupying forces, but more on political activities. Members of the organization also conducted intelligence and counterintelligence activities. It also had a well-functioning communication system, thanks to the female sections consisting of members of the former military organization Women’s Service and recruited women such as: Zofia Barańska alias „Wera”, Zofia Dulińska alias „Trzpiot”, Leokadia Kwiatkowska alias „Basia”, Łucja Owczarzak alias „Lusia” and Irena Wolniaszczyk alias „Wanda”. In Pomerania, women were particularly active in Bydgoszcz and Toruń. Among members and co-workers of the organization detained by the Security Bureau in 1946–1948 in Pomerania there were twelve women, two of whom agreed to cooperate and were quickly released. The others stood before military courts and received sentences from one to six years in prison. Only Halina Krzeszowska alias „Ludmila” managed to escape to Wrocław and there, for many years after the war, she hid under a false surname – Orlińska.

Key words: anti-communist resistance, communist crimes, soldiers of the Home Army, Polish army, the Citizens’ Militia, the Security, the Public Security Office

* Tytuł artykułu „Winowajczynie” nawiązuje do sprawy obiektovej, którą prowadził Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (dalej cyt.: WUBP) w Bydgoszczy, w ramach której inwigilował członków AK-DSZ-WiN. Zob.: IPN By, 030/83, Plan rozpracowania sprawy obiektovej pod kryptonimem „Winowajcy” z dnia 1 VI 1950 r., k. 9–21.

** Pierwodruk referatu wygłoszonego na XXIII konferencji naukowej „Represje komunistyczne wobec kobiet zaangażowanych w działalność niepodległościową w latach 1939–1945”, Toruń 14 XI 2013 r. – red.

W drugiej połowie sierpnia 1945 r. funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa dokonali licznych aresztowań członków Okręgu Pomorskiego Delegatury Sił Zbrojnych (DSZ). Zatrzymano wówczas ponad 40 osób, z których 37 postawiono przed sądami wojskowymi. Z aresztowaniami członków DSZ zbiegła się w czasie decyzja o powołaniu nowej organizacji konspiracyjnej, której bazą kadrową mieli być właśnie dawni członkowie AK i DSZ. 6 IX 1945 r. w miejsce rozwiązanej DSZ utworzono nową organizację pod nazwą Ruch Oporu bez Wojny i Dywersji – „Wolność i Niezawisłość” (skrótowo nazywaną WiN-em), która w swoich założeniach dążyła do odzyskania pełnej niepodległości poprzez działania polityczne. W tym czasie członkowie powojennej konspiracji niepodległościowej starali się odejść od walki zbrojnej i dywersji na rzecz działalności propagandowej i przygotowania społeczeństwa do zapowiadanych wyborów parlamentarnych. Nowa organizacja miała mieć bardziej cywilny niż wojskowy charakter, dlatego członkowie WiN skupiali się na działalności propagandowej, wywiadowczej i kontrwywiadowczej oraz samoobronie¹.

Okręg Pomorski WiN obejmował swym zasięgiem województwo pomorskie. Decyzja o utworzeniu WiN dotarła na Pomorze dopiero 15 IX 1945 r. Misję organizowania Okręgu Pomorskiego powierzono Józefowi Grussowi², który jako prezes sprawował swoją funkcję do momentu aresztowania przez UB, tj. do 5 XII 1945 r. Po wpadce Grussa zrzeszeniem kierował szef referatu organizacyjnego i zastępca prezesa por. Alfons Jarocki „Ali”³, a od połowy lutego 1946 r. kpt. Marian Obniński „Hubert”⁴, akowiec z Lubelszczyzny, kierujący dotąd komórką WiN w powiecie świeckim. Okręg Pomorski WiN dzielił się na cztery rejony:

¹ Z. Biegański, *Sądownictwo i skazani na śmierć z przyczyn politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945–1956*, Bydgoszcz 2003, s. 83–84.

² Józef Gruss ps. Stanisław (1897–1969) – szef wywiadu Komendy Okręgu ZWZ–AK, komendant Podokręgu Południowego i zastępca szefa Sztabu Komendy Okręgu Pomorze. Gruss został aresztowany w mieszkaniu rodziny Gendaszków w Bydgoszczy przy ul. Św. Trójcy. W czasie śledztwa Gruss przebywał w więzieniu mokotowskim. 21 XII 1946 r. WSR w Warszawie skazał go na dziesięć lat więzienia. 1 XII 1954 r. z powodu złego stanu zdrowia (gruźlica) został zwolniony. Zob. więcej: T. Jaszowski, *Gruss Józef*, [w:] *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945* [dalej cyt.: SBKP], cz. 3, pod red. A. Zakrzewskiej, E. Zawackiej, Toruń 1997, s. 60–65.

³ Alfons Jarocki ps. Ali, Antoni, Bernard, Terenowicz (1910–1948) – został aresztowany 20 IV 1946 r. w Bydgoszczy, 22 II 1947 r. skazany przez WSR w Bydgoszczy na dziesięć lat więzienia, 19 IX 1948 r. zamordowany w więzieniu we Wronkach. Zob. B. Chrzanowski, *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” na Pomorzu w latach 1945–1947*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1996, nr 8, s. 7.

⁴ Kpt. Marian Obniński „Hubert” (1906–1969) – żołnierz AK–WiN, powstaniec warszawski został aresztowany 20 IV 1946 r. w Bydgoszczy, a następnie skazany na dziesięć lat więzienia. Zob.: B. Chrzanowski, op. cit., s. 10–11.

chojnicki, świecki, toruński i bydgoski, przy czym rejon toruński, którym kierował Bronisław Pietkiewicz „Żbik”⁵, wykazywał tutaj wyraźną autonomię. Jego kontakty z prezesem WiN w Bydgoszczy były bardzo rzadkie i ograniczały się do przekazu informacji przez łączniczki z WSK z Torunia Halinę Krzeszowską „Halinę” i Łucję Owczarzak „Lusię”⁶. Po aresztowaniu Grussa kierownictwo Okręgu w Bydgoszczy utraciło faktycznie kontakt z rejonem toruńskim. Prawdopodobnie brak tej łączności między Toruniem a Bydgoszczą zaważył na tym, że aresztowani jesienią 1945 r. winowcy z Torunia byli sądzeni nie jako członkowie Okręgu Pomorskiego WiN, ponieważ w czasie śledztwa nie doszukano się ich powiązań z tą organizacją. Stanęli przed ludowym wymiarem sprawiedliwości jako żołnierze AK, którzy nie skorzystali z amnestii, dalej trwali w konspiracji i podejmowali działania propagandowe przeciwko władzy komunistycznej.

Pomorska organizacja WiN miała dość dobry system łączności, który funkcjonował dzięki dużemu zaangażowaniu członkiń Wojskowej Służby Kobiet. Miała też swoje osiągnięcia w zakresie wywiadu i kontrwywiadu. Na podstawie zebranych informacji z terenu sporządzano sprawozdania dla Obszaru Zachodniego WiN. Wydział propagandy wydrukował około 8000 egzemplarzy druków różnych ulotek. Wydawnictwa pt. „Podaj dalej”, „Kronika międzynarodowa”, „Jeszcze Polska nie zginęła”, „Wybory” i „Przed decyzją narodu” były rozprowadzane po całym Pomorzu m.in. przez Irenę Jagielską, Helenę Janicką, Łucję Owczarzak i Elżbietę Przyjemską⁷.

Wiosną 1946 r. Okręg Pomorski WiN został rozbity przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa. Do lipca aresztowano ponad 60 członków i współpracowników WiN. Ich pokazowe procesy odbywały się we wrześniu 1946 r. Potem organizacja już na Pomorzu faktycznie nie istniała, ale pojedynczy członkowie WiN, którym udało się uniknąć zatrzymania w czasie głównych aresztowań, byli wyłapywani przez agentów UB również w okresie późniejszym. W ręce UB wpadali kurierzy i wywia-

⁵ Bronisław Pietkiewicz ps. Krzysztof, Wiktor, Żbik (1905–1979) – komendant Garnizonu Inspektoratu Toruń i Podokręgu Południowo-Wschodniego Pomorskiego Okręgu AK. Po wojnie kierował DSZ w Inspektoracie Toruń. Spotykał się z J. Grussem i Marią Sobocińską z Lipna, ale z obawy przed dekonspiracją swoją i podległych sobie ludzi nie uznał oficjalnie zwierzchnictwa prezesa Okręgu WiN z Bydgoszczy. Pod koniec października z obawy przed aresztowaniem wyjechał do Wrocławia. Dzięki rozpowszechnionym wśród znajomych plotkom, że wyjechał za granicę, udało mu się przetrwać największą falę powojennych aresztowań. Potem nie był już represjonowany. Do końca życia mieszkał z rodziną na Dolnym Śląsku. Zob. więcej: T. Jaszowski, *Pietkiewicz Bronisław*, [w:] *SBKP*, cz. 3, s. 138–141.

⁶ Z. Biegański, op. cit., s. 86.

⁷ Ibid., s. 88.

dowcy Obszaru Zachodniego WiN, którzy byli w latach czterdziestych ubiegłego stulecia wysłani na Pomorze (np. Wincenty Kubik, pracownik Wielkopolskiej Huty Szkła w Bydgoszczy). W lipcu 1948 r. aresztowano bibliotekarkę Instytutu Bałtyckiego w Bydgoszczy, Różę Kulwieć, której zarzucano działalność propagandową w ramach struktur WiN. Z zachowanych dokumentów wynika, że dużo bardziej w działalność tej organizacji zaangażowany był na przełomie 1945 i 1946 r. jej ojciec, kpt. Andrzej Kulwieć, który w lutym 1946 r. nagle zmarł i dzięki temu uniknął represji. Ona sama była tylko wtajemniczona w działalność tej organizacji, ale aktywnie się w niej nie udzielała⁸.

Warto wspomnieć, że na Pomorzu działało też kilka oddziałów zbrojnych, którym przypisuje się związki z WiN. Jednym z nich jest grupa „Armia Krajowa” Leona Bucichowskiego „Ryngra” działająca na terenie powiatów: toruńskiego i lipnowskiego od listopada 1945 do grudnia 1946 r. Członkowie oddziału „Ryngra” wysłali anonimowe listy do aktywistów PPR w Toruniu z żądaniem przerwania przez adresatów działalności politycznej, pod groźbą wykonania na nich wyroków śmierci. W grudniu 1946 r. siatka organizacji została rozbita, a niemal wszyscy jej członkowie zatrzymani przez funkcjonariuszy UB. Dowódcę 11 IV 1947 r. WSR w Bydgoszczy skazał na karę śmierci, którą zamieniono na piętnaście lat więzienia. Natomiast pozostali członkowie AK „Ryngra” w zdecydowanej większości otrzymali wyroki pięciu lat więzienia. Wśród nich była również dwie kobiety: Alina Sosinowska „Angelina” i Jadwiga Syrocka „Gryf”⁹.

Z dotychczasowych ustaleń wynika, że w ramach struktur WiN na Pomorzu działało prawie 200 osób¹⁰. Wśród nich było około 30 kobiet. Pełniły one funkcje łączniczek, kwaterniczek, maszynistek, kolportererek i szyfrantek. Większość z nich w czasie okupacji związana była z konspiracją niepodległościową, przede wszystkim z Wojskową Służbą Kobiet. Warto jednak podkreślić, że wśród zatrzymanych za współpracę z WiN było też kilka młodych kobiet, które wcześniej nie działały w żadnych grupach konspiracyjnych. Stworzenie pełnej imiennej listy kobiet represjonowanych na Pomorzu za związki z WiN jest dosyć trudne, ponieważ one same nie miały często świadomości, że są członkiniami lub współpracowniczkami WiN, a raczej przyznawały się w śledztwie do przyna-

⁸ Ibid., s. 89.

⁹ IPN By, 09/29, Charakterystyka nielegalnej organizacji WiN z 15 VII 1974 r., k. 1-48.

¹⁰ Dane dotyczące liczby członków Okręgu Pomorskiego WiN są bardzo różne. K. Komorowski w swoim artykule pisał nawet o 7000 członków tej organizacji, co wydaje się wielce zawyżone. Zob.: K. Komorowski, *Okręg Pomorze Armii Krajowej. Od Grunwaldu do WiN-u*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1994, nr 4, s. 92.

leżności w czasie wojny do AK. Jako pewne kryterium ich przynależności do WiN przyjąć więc można czas działalności konspiracyjnej po 15 IX 1945 r. oraz kontakty osobiste z żołnierzami DSZ i WiN-u w regionie, w tym głównie z kadrą kierowniczą: Józefem Grusem, Bronisławem Pietkiewiczem, Maksymilianem Jakubowskim „Jurem”¹¹ i innymi żołnierzami WiN, którym kobiety te pomagały prowadzić działania przeciwko komunistom i Sowietaom.

Kobiety najczęściej najpierw wchodziły w struktury Delegatury Sił Zbrojnych, a potem Zrzeszenia WiN. Były to głównie mieszkanki Bydgoszczy, Torunia i Lipna. Do tych najbardziej aktywnych na terenie Bydgoszczy należały: Łucja Owczarzak „Lusia”, Halina Melzacka, Kazimiera Bartel, Helena Szajkowska, Jadwiga Derucka, siostry Zofia i Marta Dułińskie, Irena Wolniaszczyk „Wanda”, Leokadia Kwiatkowska „Basia”, Halina Czerwińska i Elżbieta Przyjemka. Wspierały one głównie pracę wywiadowczą członków WiN. Przewoziły meldunki i raporty sytuacyjne między poszczególnymi szefami wydziałów. Zajmowały się przerzutem prasy i druków ulotnych np. z Bydgoszczy do Chojnic. Do najbardziej aktywnych „winowajczyń” w rejonie toruńskim należały: Halina Krzeszowska „Halina” i Irena Jagielska „Ewa”. Bardzo prężną sieć WiN zorganizowano również w powiecie lipnowskim. Grupę żeńską w tym powiecie reprezentowały: Maria Sobocińska „Ryśka”, Stanisława Okońska, Jadwiga Lewandowska, Cecylia Knapkiewicz, Cecylia Marszałek, Celina Paradowska, Sabina Krasicka i Franciszka Wojtowicz. Prawie wszystkie były zatrzymane przez funkcjonariuszy UB, a potem obok mężczyzn stały przed wojskowymi sądami¹².

Po latach Maria Sobocińska o kontynuacji walki po 1945 r. tak pisała: „Wobec zlikwidowania okupacji niemieckiej pojawiło się naturalne pragnienie rozpoczęcia spokojnego, ustabilizowanego życia. Pragnęły tego zwłaszcza kobiety. Ale czy mogły tak postąpić? Czy rozkaz gen. Okulickiego faktycznie zwolnił je z obowiązku pracy na rzecz wyzwolenia kraju? Zawierał przecież m.in. następujące słowa: »[...] Dalszą swą pracę i działalność prowadźcie w duchu odzyskania pełnej niepodległości Państwa [...] W tym działaniu każdy z was musi być dla siebie do-

¹¹ Maksymilian Jakubowski ps. Jur (1913–1981) – komendant chorągwi pomorskiej Szarych Szeregów, szef referatu bezpieczeństwa Komendy Okręgu AK. 20 IV 1946 r. aresztowany przez UB, a potem skazany przez WSR w Bydgoszczy na dziesięć lat więzienia. W 1951 r. został zwolniony. Zob.: B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, K. Steyer, *Polska podziemna na Pomorzu w latach 1939–1945*, Gdańsk 2005, s. 601; A. Gąsiorowski, *Jakubowski Maksymilian*, [w:] SBKP, cz. 4, pod red. A. Zakrzewskiej i E. Zawackiej, Toruń 1994, s. 61–62.

¹² B. Chrzanowski, *Stużby kobiece w organizacjach prawicowych i niektórych strukturach polskiego państwa podziemnego na Pomorzu*, [w:] *Stużba Polek na frontach II wojny światowej*, cz. 2, pod red. E. Zawackiej, Toruń 1998, s. 237.

wódcą [...] a my miałyśmy świadomość, że w kraju jest nowy okupant, o tyle groźniejszy, że podający się za „przyjaciela” i znajdujący popleczników w szeregach polskich komunistów«. Członkinie WSK w obwodzie lipnowskim nie zaprzestały więc swej działalności”¹³.

Zdarzało się, że działalność Okręgu Pomorskiego WiN wspierały też kobiety o niesprecyzowanych jeszcze poglądach politycznych, ale kierujące się w swym postępowaniu zwykłą ludzką życzliwością lub sympatią do członków polskiego podziemia niepodległościowego, których znały osobiście. Wśród „winowajczyń” dominowały młode dziewczyny, które jeszcze nie założyły rodziny, lub wdowy, które utraciły swoich mężów w czasie okupacji. To oczywiście, że osobom wolnym łatwiej było podjąć ryzyko walki z komunistami o pełną niepodległość Polski niż matkom nieletnich dzieci. Członkinie zrzeszenia WiN pochodziły z rodzin o różnym statusie społecznym. Są wśród nich zarówno kobiety z rodzin inteligentkich, jak i robotniczych. Niektóre kobiety Okręgu Pomorskiego WiN ukończyły studia, inne tylko cztery klasy szkoły powszechnej. Łączyło je przede wszystkim wielkie pragnienie życia w suwerennej ojczyźnie i to, że za wierność przysiędze konspiracyjnej były po wojnie represjonowane przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa.

Podczas rozprawy sądowej oskarżona łączniczka WiN z Bydgoszczy Łucja Owczarzak szczegółowo opisała metody śledcze, jakim została poddana przez przesłuchujących ją oficerów UB. Na rozprawie tak opisała swoje przejścia z oficerami bezpieki: „Dnia 20 kwietnia o godz. 5.30 wieczorem w swoim mieszkaniu zostałam aresztowana i zostałam zawieziona na ul. Gdańską 66. Od razu zostałam wprowadzona na przesłuchy. Wtedy jakiś funkcjonariusz UB. ubrany po cywilnemu zaczął [mi] ubliżać i powiedział: »Znowu jedną andersowską kurwę przywieźli«. Razem z nim w pokoju tym było więcej panów i ja powiedziałam, że wypraszam sobie takich przezwisk i prosiłam, aby sprawdzili moje dokumenty i kim jestem. Wtedy ten sam pan zaczął wymyślać jeszcze bardziej, [...] tak, że w tej chwili jest tu niegodne powiedzieć [co on mówił], a kiedy ja powiedziałam, że złożę zażalenie to on odpowiedział że zdechnę zanim zajdę do sądu. [...] W parę minut później kazano mnie się rozbierać, a kiedy zdjęłam ciepłe okrycie pozostawiono mnie tylko w letniej sukience, a nawet i pasek od pończoch kazano mi oddać, mówiąc, że mi będzie za gorąco i wtedy to zaprowadzili mnie do karca znajdującego się w tym samym gmachu. W karcu siedziałam aż do rana. Z pierwszego przesłuchania protokołu nie zrobiono. W dniu 21 IV 1946 r. zawołano mnie na przesłu-

¹³ M. Sobocińska, *Wojskowa Służba Kobiet Inspektoratu AK Włocławek*, [w:] *Służba Polek na frontach II wojny światowej*, cz. 3, pod red. E. Zawackiej, Toruń 1999, s. 102.

chy. Przesłuchiwał mnie por. Ziemiński¹⁴ i protokół z tego przesłuchania był spisany. Pan Ziemiński znęcał się nade mną, w okropny sposób, zaczął mnie najpierw bić pięścią w twarz, żołądek, nerki i w ogóle gdzie się dało, a nawet kiedy upadłam z krzesła zaczął mnie kopać. [...] Podaje, że kiedy upadłam na ziemię, strasznie mnie kopał, aż do dziś nosze ślady, a następnie, kiedy kazał mi wstać, wówczas wstałam i oświadczyłam że teraz wszystko podpiszę, co tylko zechcę. On mnie pierwszy przesłuchiwał i to był pierwszy protokół, który podpisałam. Ile protokółów podpisałam, tego nie pamiętam, jednak protokoły nie zgadzały się z moimi zeznaniami. Po przesłuchaniu przeprowadzono mnie z powrotem do karca [...] gdzie siedziałam do wieczora a wieczorem w dniu 21 IV 1946 r. przeprowadzono nas do WUBP w Bydgoszczy ul. Wały Jagiellońskie 8. Wyjaśniam że po skopaniu mnie, miałam na nogach krew. W celi w areszcie przy Wałach Jagiellońskich więźniarki opatrzyły rany moje i ogrzały mnie swoimi płaszczami. Tego samego wieczora to znaczy w pierwsze święto Wielkiej Nocy, zostałam wezwana znów na przesłuchy, przy tym badaniu był obecny Czerniawski, który zaczął mnie bić ręką, a później rzucił na mnie suszką od bibuły. Po pobiciu mnie po twarzy, twarz zaczęła pękać i krwawić. Gdy zasłaniałam się rękoma przed uderzeniem suszki uderzył mnie tak mocno w palce, że palce zaczęły krwawić. Ten sam pan Czerniawski na moją skargę, że opowiem o tym przed sądem, oświadczył mi, że oni mają metody i że nim stanę przed sądem to tu zdechnę wpierw. Po przesłuchaniu wprowadzono znów mnie do karca. Po wyjściu z karca zostałam wprowadzona do izolatki, [...] przebywałam [tam] przez trzy tygodnie. Koc otrzymałam dopiero po pięciu dniach. Zbita [byłam] mocno i następnie przebywałam tylko w lekkiej sukience w karcu przyczyniło się [to] do [mojego] zachorowania. Lekarz stwierdził że choruję na nerki i okostną. Udzielono mi pomoc[ny] i od tej pory traktowano mnie dobrze. Jeżeli chodzi o tego pana, co mnie tak mocno ubliżył i co rzucił we mnie suszką, to nie mogę powiedzieć dokładnie jego nazwiska, czy on się nazywa Czerniewski czy Czerniecki. Będąc na Wałach Jagiellońskich w areszcie przesłuchiwał mnie już pan Janicki¹⁵. Ten nie bił mnie, tylko stale mi groził przypominając metody, które do mnie zastosowano”¹⁶.

¹⁴ Chodzi o Jana Zimnickiego, kierownika Wydziału Śledczego WUBP w Bydgoszczy. Zob.: *Twarze bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwie pomorskim (bydgoskim), toruńskim i włocławskim*, pod red. M. Szymaniaka, Bydgoszcz–Gdańsk 2010, s. 490.

¹⁵ Chodzi o oficera śledczego WUBP w Bydgoszczy, Jana Janickiego. Zob.: *Twarze bezpieki 1945–1990...*, s. 273.

¹⁶ IPN By, 66/801, Protokół rozprawy WSR w Bydgoszczy z dnia 18 IX 1946 r., k. 72.

Nawet jeśli przyjmiemy, że nie wszystkie kobiety aresztowane za współpracę z WiN miały za sobą tak bolesne przejścia w areszcie UB jak p. Łucja Owczarzak, to z zanalizowanych losów członkiń powojennej pomorskiej konspiracji wynika, że w większości wypadków na ich późniejszym życiu bardzo ciążyło piętno pobytu w więzieniu i kariery zawodowej w PRL-u żadna z nich nie zrobiła.

NOTKI BIOGRAFICZNE KOBIET OKRĘGU POMORSKIEGO WiN

Adamczak Jadwiga ps. Jagoda zam. Dębowska (1906–1986) – szef wywiadu komendy Obwodu Lipno, kwaterniczka WiN

Córka Antoniego i Stanisławy z d. Olejniczak urodziła się w 22 IX 1906 r. w Sobótce (pow. Ostrów Wielkopolski). Przed wojną była nauczycielką w Lipnie. W czasie okupacji niemieckiej pracowała w hurtowni materiałów elektrycznych i hydraulicznych. Dzięki doskonałej znajomości języków niemieckiego i angielskiego była bardzo aktywna w konspiracji. Pomagała uciekinierom (jeńcom angielskim) z obozu w Niedźwiedziu (pow. Lipno) w przeniesieniu do Generalnego Gubernatorstwa. W jej mieszkaniu w Lipnie odbywały się narady komendy. Po drugiej wojnie kontynuowała działalność konspiracyjną w ramach DSZ-WiN. 16 XI 1945 r. w jej domu odbywała się narada członkiń WiN, o której wcześniej dzięki donosom agentury dowiedział się PUBP w Lipnie. Aresztowano wówczas wszystkich obecnych na tym spotkaniu wraz z Adamczykówną. Ponieważ nikt z aresztowanych w czasie śledztwa nie obciążył jej swoimi zeznaniami, została zwolniona z aresztu. Pracowała potem w Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Lipnie. Po wyjściu za mąż wyprowadziła się do Brwinowa (pow. Pruszków). Jej mąż wykorzystując swoje koligacje rodzinne, zdecydował się na wyjazd do Ameryki. Jej mimo wielu starań nie udało się wyjechać z Polski, dlatego resztę życia spędziła w samotności. Zmarła 23 XII 1986 r. w Brwinowie¹⁷.

Czesława Bagińska ps. Elżbieta, Karo zam. Błaszak (1903–1998) – wywiadowczyni i sanitariuszka AK-WiN Toruń

Córka Antoniego Malaka i Franciszki z d. Walkiewicz, urodziła się 8 IV 1903 r. w Donatowie (pow. Kościan). Była córką policjanta. W latach dwudziestych ubiegłego stulecia wraz z rodzicami mieszkała w Śremie,

¹⁷ B. Ziółkowski, *Polska podziemna na Kujawach Wschodnich i Ziemi Dobrzyńskiej w latach 1939–45*, Toruń 2008, s. 663.

a następnie w Toruniu. Ukończyła Zawodową Szkołę Handlową w Toruniu. W 1929 r. zawarła związek małżeński z Mieczysławem Bagińskim. Od 1943 r. była sanitariuszką w AK w Toruniu. Do organizacji wciągnęła ją Zofia Stankiewiczówna „Stanisława”. W 1944 r. pełniła funkcję komendantki drużyny sanitarnej. Po drugiej wojnie nadal pozostała w konspiracji. Utrzymywała kontakty z rodziną Stankiewiczów, kolportowała „Głos Prawdy”, konspiracyjną gazetkę redagowaną przez jej męża Mieczysława Bagińskiego „Grzmocińskiego”. 14 IV 1947 r. skorzystała z amnestii w MUBP w Toruniu. W latach późniejszych pracowała w Związku Rewizyjnym Spółdzielczości w Toruniu. Po śmierci pierwszego męża w 1978 r. wyszła ponownie za mąż, za Stefana Błaszaka. Ostatnie lata życia mieszkała w Toruniu, gdzie zmarła 24 III 1998 r.¹⁸

Fot. ze zbiorów FGEZ

Zofia Barańska ps. Wera (1912-?) - łączniczka WiN Bydgoszcz

Córka Jana i Anny z d. Szatkowskiej, urodziła się 20 X 1912 r. w Krakowie. Jej ojciec był agronomem. Przed drugą wojną ukończyła szkołę powszechną i kursy handlowe. W latach trzydziestych XX w. pracowała w sekretariacie PCK w Bydgoszczy. W czasie okupacji niemieckiej była zatrudniona jako robotnica w warsztatach kolejowych w Bydgoszczy. Od lutego do czerwca 1945 r. pracowała jako maszynistka w Wydziale Gospodarczym Milicji Obywatelskiej. Jednocześnie utrzymywała kontakty konspiracyjne z byłymi żołnierzami AK z Bydgoszczy. Jesienią 1945 r. pełniła funkcję łączniczki między A. Jarockim „Terenowiczem” a M. Obińskim „Hubertem” z Morska (pow. Świecie). Przekazywała informacje o planowanych spotkaniach konspiracyjnych oraz prasę nielegalną i sprawozdania wywiadowcze. Jej dalszych losów nie udało się ustalić, wiadomo tylko, że nie założyła rodziny i ostatnie lata życia spędziła w Kamieniu Pomorskim, gdzie prawdopodobnie zmarła¹⁹.

¹⁸ E. Skierska, B. Skrobicka, *Bagińska Czesława*, [w:] SBKP, cz. 5, pod red. E. Skerskiej, Toruń 2001, s. 25; IPN By, 09/36, Kwestionariusz osobowy z dnia 22 I 1975 r., k. 74; IPN By, 084/212, Oświadczenie amnestyjne Cz. Bagińskiej z dnia 14 IV 1947 r., k. 7-8, IPN By, Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy.

¹⁹ IPN By, 90/560, Akta osobowe Barańskiej Zofii, Życiorys (b. d.), k. 1, Kwestionariusz osobowy (b. d.) k.3; IPN By, 070/2887, t. 3, Protokół przesłuchania A. Jarockiego

**Kazimiera Bartel ps. Jadwiga zam. Rogozińska (1909–1997)
– łączniczka AK–WiN Bydgoszcz**

Fot. ze zbiorów FGEZ

Córka Kazimierza i Zofii z d. Guzowskiej, urodziła się 23 XII 1909 r. we Włocławku. Jej ojciec był ogrodnikiem. W 1928 r. K. Bartel ukończyła Szkołę Handlową w Bydgoszczy. W czasie okupacji mieszkała z rodzicami w Bydgoszczy przy ul. Śniadeckich 38. Była łączniczką ZWZ–AK. W 1942 r. została aresztowana przez Gestapo. Za swoją działalność niepodległościową została przez Niemców skazana na pobyt w obozie koncentracyjnym w Stutthofie. Przebywała tam do końca wojny. W marcu 1945 r. ponownie zamieszkała w Bydgoszczy. Za namową komendanta Okręgu Pomorskiego DSZ, ppłk. Józefa Chylińskiego, kontynuowała działalność konspiracyjną w ramach AK–WiN. Była sekretarką i łączniczką Chylińskiego. Mieszkanie przy ul. Śniadeckich 38 w Bydgoszczy było miejscem spotkań członków DSZ i WiN. 19 XI 1945 r. została aresztowana przez UB i wywieziona na czas śledztwa do więzienia w Gdańsku. 7 VI 1946 r. postępowanie wobec niej, na mocy sierpniowej amnestii z 1945 r., zostało umorzone. Początkowo wróciła do Bydgoszczy, potem wyjechała do Gdyni. Tam podjęła pracę w Okręgowym Przedsiębiorstwie Barów Mlecznych jako księgowa. Później pracowała w prywatnej cukierni jako ekspedientka. W 1975 r. przeszła na emeryturę. Ostatnie lata życia spędziła w Gdyni, gdzie zmarła 27 VII 1997 r.²⁰

**Zofia Urszula Billewicz ps. Bożena²¹ zam. Jusewicz (1922–2012)
– łączniczka AK–WiN Toruń**

Córka Władysława i Joanny z d. Koczorowskiej, urodziła się 8 I 1922 r. w Grudziądzu. Jej ojciec był zawodowym oficerem. Przed wybu-

z dnia 2 V 1946 r., k. 14–29 W październiku 1945 r. Jarocki wysłał Barańską do akowca z Starogardu Gdańskiego, Mariana Nogi „Raka”. Przekazała mu pisemną informację o kontynuowaniu pracy konspiracyjnej w rejonie wraz z propozycją dalszej współpracy. On jednak odmówił wzięcia udziału w działalności WiN. Był również zatrzymany przez bezpiekę z Stargardu Gdańskiego 1 XI 1945 r.

²⁰ B. Chrzanowski, *Bartel Kazimiera*, [w:] *SBKP*, cz. 1, pod red. E. Zawackiej, H. Maciejewskiej-Marcinkowskiej, Toruń 1994, s. 24–25; IPN By, Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy.

²¹ Pseudonimem „Bożena” posługiwała się w AK w Warszawie.

chem drugiej wojny ukończyła Gimnazjum im. Królowej Jadwigi w Toruniu. W czasie okupacji niemieckiej jej ojciec, kpt. artylerii W. Billewicz, trafił do niemieckiego oflagu, a ona wraz z matką została przez Niemców wysiedlona ze swego mieszkania i wyjechała do rodziny w Warszawie. Tam pracowała w fabryce materiałów budowlanych. Od 1942 r. była sanitariuszką AK. Przysięgę składała w kamienicy przy ul. Wspólnej 38. Do końca wojny przebywała w stolicy, ale w powstaniu nie brała udziału (tak zeznała w czasie śledztwa). W lutym 1945 r. wróciła do Torunia i zamieszkała przy ul. Rybaki 38. Zaraz po przyjeździe podjęła pracę w Zarządzie Miejskim w Toruniu. Z powodu nieatrakcyjnych zarobków po dwóch miesiącach się zwolniła i podjęła pracę w toruńskiej fabryce stempli.

Fot. ze zbiorów FGEZ

Do powojennej konspiracji przystąpiła za namową Józefa Śliwowskiego „Skrzata”²² w marcu 1945 r. Ten, gdy w rozmowie przyznała się mu, że w czasie okupacji była w AK, przekonał ją, że ich walka się jeszcze nie skończyła. W kwietniu złożyła ponownie przysięgę konspiracyjną. Początkowo nie przydzielono jej żadnych funkcji, dopiero od sierpnia przygotowywała do druku toruńską gazetkę konspiracyjną pt. „Głos Prawdy”. W swoim domu przepisywała na maszynie artykuły, które miały być później publikowane w prasie podziemnej. 27 X 1945 r. została aresztowana przez funkcjonariuszy MUBP w Toruniu. Gdy w czasie śledztwa zadano jej pytanie, dlaczego ponownie wstąpiła do AK, odpowiedziała: „uważałam to za swój obowiązek należeć do tej organizacji do jej rozwiązania”²³. Z amnestii sierpniowej też nie chciała skorzystać, ponieważ nie otrzymała takiego rozkazu od kierownictwa organizacji.

Dnia 22 VI 1946 r. WSR w Bydgoszczy na sesji wyjazdowej w Toruniu skazał ją dwa lata pozbawienia wolności. Karę odbywała w Więzieniu Karno-Śledczym w Toruniu, a następnie w Centralnym Więzieniu dla kobiet w Fordonie. O jej zwolnieniu z zakładu karnego czynił starania jej ojciec po powrocie z niewoli niemieckiej. Chyba przyniosły one jakiś efekt, ponieważ z powodów zdrowotnych 15 XII 1946 r. zosta-

²² Józef Śliwowski (1898–1983) – żołnierz kontrwywiadu Inspektoratu AK Toruń i członek ODR Pomorze. Zob.: B. Chrzanowski, *Delegatura Rządu RP na Kraj na Pomorzu. Nieznane karty z frontu walki cywilnej podczas okupacji niemieckiej i po jej zakończeniu*, Toruń 2011, s. 158; M. Ojczyk, *Śliwowski Józef*, [w:] SBKP, cz. 4, s. 158–160.

²³ IPN By, 66/483, Protokół przesłuchania Z. Billewicz z dnia 31 I 1946 r., k. 103.

ła warunkowo zwolniona. Resztę kary darowano jej na mocy amnestii. W 1947 r. zawarła związek małżeński z Kazimierzem Jusewiczem. Jej mąż był przez wiele lat nauczycielem matematyki w szkołach średnich. Miała dwoje dzieci: syna Krzysztofa (ur. 1948) i córkę Ewę (1950) (oboje mieszkają za granicą). Billewicz całe swoje życie spędziła w Toruniu. Po założeniu rodziny nie pracowała zawodowo, dopiero w latach siedemdziesiątych zatrudniła się w biurze warsztatów samochodowych przy ul. Św. Józefa w Toruniu. Współpracowała z Fundacją Generał Elżbiety Zawackiej. W latach dziewięćdziesiątych uzyskała unieważnienie wyroku WSR w Bydgoszczy i została zrehabilitowana. Zmarła 15 VII 2012 r. w Toruniu²⁴.

Halina Bogumiła Czerwińska zam. Koralewicz (1926–2007) – łączniczka WiN Bydgoszcz

Fot. ze zbiorów IPN

Córka Teofila i Heleny z d. Janaszak, urodziła się 12 IX 1926 r. w Bydgoszczy. Jej ojciec był automechanikiem. Czerwińska swoje dzieciństwo i młodość spędziła w mieście nad Brdą. Przed wybuchem drugiej wojny światowej ukończyła siedem klas szkoły powszechnej. Należała do ZHP. W czasie okupacji niemieckiej wraz z rodzicami została wysiedlona z Bydgoszczy i zamieszkała w Pacewie (pow. Inowrocław). Tam pracowała jako robotnica rolna. W styczniu 1945 r. wróciła do Bydgoszczy i wraz z ojcem zamieszkała przy ul. Sobieskiego 8. W lutym 1945 r. podjęła pracę maszynistki w Więzieniu Karno-Śledczym w Bydgoszczy przy

Walach Jagiellońskich. W kwietniu 1945 r. nawiązała bliższą znajomość z milicjantem Kazimierzem Sopońskim, któremu opowiadała o tym, co dzieje się na terenie więzienia, podawała nazwiska aresztowanych. W sierpniu przestała się z nim spotykać, ponieważ on zagrożony aresztowaniem zaczął się ukrywać. Za pośrednictwem Sopońskiego poznała również Maksymiliana Jakubowskiego, który również próbował od niej

²⁴ IPN By, 09/36, Charakterystyka organizacji z dnia 6 II 1975 r., k. 1; IPN By, 66/482, Protokół przesłuchania Z. Billewicz z dnia 27 X 1945 r., k. 141–142; IPN By, 66/483, Protokół przesłuchania Z. Billewicz z dnia 8 XI 1945 r., k. 91–92; Protokół rozprawy WSR w Bydgoszczy z dnia 17 VI 1946 r., k. 168, 186; IPN By, 070/2064, t. 6, Wyrok WSR w Bydgoszczy z dnia 22 VI 1946 r., k. 6–21.

uzyskać informacje o aresztowanych członkach konspiracji. Ona jednak jego oczekiwania w tym zakresie nie spełniła.

Dnia 20 IV 1946 r. została aresztowana przez funkcjonariuszy WUBP w Bydgoszczy pod zarzutem „zdrady tajemnicy służbowej na rzecz nielegalnej organizacji »Wolność i Niezawisłość«”²⁵. 22 II 1947 r. WSR w Bydgoszczy skazał ją na sześć lat więzienia. Miesiąc później na mocy amnestii karę złagodzono do roku pozbawienia wolności. Przy wymiarze kary sąd wziął pod uwagę, że „w chwili popełnienia czynu oskarżona skończyła dopiero 18 lat, dotychczas nie była karana i że czynu swego dopuściła się tylko przez swoją nieostrożność”²⁶. 18 III 1947 r. została zwolniona z Więzienia Karno-Śledczego w Bydgoszczy. Do 1977 r. mieszkała w Bydgoszczy i pracowała jako księgowa w Bydgoskim Przedsiębiorstwie Budowlanym. Ostatnie lata życia spędziła w Gdańsku, gdzie zmarła 3 I 2007 r. Wcześniej postanowieniem Wojewódzkiego Sądu w Bydgoszczy z dnia 4 VII 1991 r. została zrehabilitowana²⁷. Warto w tym miejscu zacytować jej oświadczenie złożone na posiedzeniu Wojewódzkiego Sądu w Bydgoszczy 4 VII 1991 r. w sprawie uznania za nieważne orzeczenia WSR w Bydgoszczy z 22 II 1947 r. H. Koralewicz podała: „Ja byłam świadoma co do celów i działalności organizacji »Wolność i Niezawisłość«, ale w trakcie procesu nie przyznałam się do tego. Z pozostałymi osobami występującymi w charakterze oskarżonych w tamtej sprawie miałam również kontakt. Kazimierz Copański, o którym mowa w przypisanym mi zarzucie, nazywał się Kazimierz Sopański, którego poznałam może dwa lata wcześniej i o którym wiedziałam, że należał do organizacji naprzód AK, a później do WIN-u. Ja o tej organizacji »Wolność i Niezawisłość« dowiedziałam się właśnie od kolegi – Sopańskiego. Zapoznałam się z okazanymi mi, a znajdującymi się w aktach sprawy ulotkami. Ja pracując w więziennictwie, sporządzałam listy więźniów politycznych. Przekazywałam je członkom tej organizacji p. Sopońskiemu i drugiemu, którego w tej chwili nazwiska nie pamiętam. Występował on również jako oskarżony w tym procesie. Nazywał się on Jakubowski lub Jakubowicz. Mogę powiedzieć, że celem naszej organizacji – było zwalczanie ustroju Polski Ludowej”²⁸.

²⁵ IPN By, 66/797, Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu z dnia 20 IV 1946 r., k. 324.

²⁶ IPN By, 070/2887, t. 2, Wyrok WSR w Bydgoszczy z dnia 24 IX 1946 r., k. 46-60.

²⁷ IPN By, 66/798, Protokół przesłuchania H. Czerwińskiej z dnia 27 VI 1946 r., k. 95-97; Protokół przesłuchania H. Czerwińskiej z 17 VII 1946 r., k. 178; IPN By, 070/2887, t. 2, Wyrok WSR w Bydgoszczy z dnia 24 IX 1946 r., k. 32-40; Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy; Czerwińska miała jednego syna Andrzeja (ur. 1953), który w 1988 r. wyjechał na stałe do Niemiec.

²⁸ IPN By, 66/801, Protokół posiedzenia Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z 4 VII 1991 r., k. 620-621.

Marta Dulińska zam. Najdowska (1925–2001) – współpracowniczka WiN Bydgoszcz

Fot. ze zbiorów IPN

Córka Józefa i Józefy z d. Kuraszkiewicz, urodziła się 4 VII 1925 r. w Bydgoszczy. Jej ojciec był ślusarzem i pracował w PKP w Bydgoszczy. Przed wybuchem wojny Dulińska ukończyła siedem klas szkoły powszechnej i podjęła naukę w Miejskim Gimnazjum Kupieckim im. S. Staszica w Bydgoszczy. W czasie okupacji niemieckiej pracowała w drogerii Emila Weissa przy ul. Dworcowej 14. Po drugiej wojnie kontynuowała naukę w gimnazjum i uczęszczała na półroczny kurs handlowy. Po wakacjach dzięki protekcji swojej siostry Zofii podjęła pracę w milicji. Od września 1945 r. do kwietnia 1946 r. była maszynistką w Wydziale Śled-

czym w posterunku MO w Bydgoszczy. W swoim miejscu pracy miała dostęp nie tylko do materiałów dotyczących przestępstw kryminalnych, ale również politycznych. Początkowo dostarczała listy gończe i personalia osób poszukiwanych przez aparat bezpieczeństwa swojej siostrze Zofii, a później żołnierzowi AK, Leopoldowi Mroczkowi, którego знаła również z pracy w milicji. Rankiem 23 IV 1946 r. wraz z siostrą została zatrzymana przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa pod zarzutem współpracy z organizacją WiN. W czasie śledztwa zarzucono jej, że dostarczała członkom organizacji „raporty pisemne, które zawierały nazwiska poszukiwanych przez Milicję Obywatelską, listy gończe oraz wykaz przestępczości z pierwszej połowy kwietnia 1946 r.”²⁹.

Dnia 30 IX 1946 r. wyrokiem WSR w Bydgoszczy za współpracę z WiN została skazana na jeden rok więzienia w Bydgoszczy. Zdaniem wojskowego sądu oskarżona dopuściła się „zdrady tajemnicy służbowej przez lekkomyślność”³⁰. Na mocy amnestii 6 III 1947 r. została zwolniona z więzienia. 25 IX 1949 r. wyszła za mąż za ekonomistę Edwarda Najdowskiego, pracownika „Gazów Technicznych” (dziś POLGAZ). Ponieważ w dokumentach SB miał opinię „wywrotowca”, nigdy nie awansował w swoim miejscu pracy. Ona sama z powodu przeszłości konspiracyjnej też nie mogła nigdzie znaleźć zatrudnienia. Chcąc poprawić budżet domowy, dorabiała, szyjąc chałupniczo krawaty i bieliznę dziecięcą. Była

²⁹ IPN By, 070/837, t. 1, Postanowienie o pociągnięciu do odpowiedzialności karnej z dnia 13 VII 1946 r., k. 140.

³⁰ IPN By, 070/837, t. 2, Wyrok WSR w Bydgoszczy z dnia 30 IX 1946 r., k. 47.

członkiem Rzemieślniczej Spółdzielni Włókienniczej w Bydgoszczy. Miała dwie córki: Ewę (ur. 1953) i Hannę (ur. 1958). Ostatnie lata życia również spędziła w Bydgoszczy, gdzie zmarła 4 II 2001 r. Jest pochowana na Cmentarzu Starofarnym w Bydgoszczy³¹.

Zofia Dulińska ps. Trzpiot zam. Kłopotek-Główczewska (1923–2005) - wywiadowczyni WiN Bydgoszcz

Córka Józefa i Józefy z d. Kuraszkiewicz, urodziła się 12 V 1923 r. w Bydgoszczy. Po ukończeniu szkoły powszechnej podjęła naukę w Miejskim Gimnazjum Kupieckim im. S. Staszica w Bydgoszczy. W czasie okupacji niemieckiej pracowała jako ekspedientka w Domu Towarowym, a od września 1944 r. w podobnym charakterze w cukierni „Seewald”. W lutym 1945 r. zamieszkała w Człuchowie przy ul. Dworcowej 10 i podjęła pracę maszynistki w tamtejszej Komen- dy Powiatowej MO. W 1945 r. wstąpiła do AK-WiN i pełniła funkcję wywiadowcy. Zbierała informacje o osobach inwigilowa- nych przez aparat bezpieczeństwa, które przekazywała Leopoldowi Mroczkowi ps. Lop. 21 IV 1946 r. została zatrzymana przez funkcjonariuszy UB. Wyrokiem WSR w Bydgoszczy z 30 IX 1946 r. została skazana na pięć lat pozbawienia wolności. W 1957 r. zawarła związek małżeński z Bogdanem Kłopotek-Główczew- skim. Miała jedną córkę Danutę (ur. 1958 r.) W latach dziewięćdziesią- tych była zrehabilitowana przez Sąd Wojewódzki w Bydgoszczy. Zmar- ła 27 X 2005 r. w Bydgoszczy³².

Fot. ze zbiorów IPN

³¹ IPN By, 90/916, Akta osobowe Dulińskiej Marty, Źyciorys M. Dulińskiej, b.d. [1945], k. 6; IPN By, 141/13, Postanowienie WPR w Bydgoszczy z dnia 5 III 1947 r., k. 83; IPN By, 070/837, t. 1, Arkusze streszczenia z dnia 25 VII 1947 r., k. 115; *ibid.*, t. 2, Protokół przesłuchania M. Dulińskiej z dnia 22 V 1946 r., k. 140–142; *Informator o osobach skazanych w PRL za działalność szpiegowską w latach 1944–1970*, Warszawa 1972, s. 23; Informacja od córki Ewy Hoffman z dnia 24 IV 2014 r., zbiory własne autorki.

³² IPN By, 90/916, Akta osobowe Dulińskiej Zofii, Źyciorys Z. Dulińskiej z dnia 1 III 1945 r., k. 2; IPN By, 070/837, t. 1, Kwestionariusz personalny, b.d., k. 34; *ibid.*, Arkusze streszczenia z dnia 25 VII 1946 r., k. 116; *Informator o osobach skazanych w PRL za działalność szpiegowską w latach 1944–1970*, Warszawa 1972, s. 18.

**Irena Jagielska ps. Ewa, Wanda, Mira zam. Nowak (1924–2006)
– łączniczka AK Toruń, WiN Bydgoszcz**

Fot. ze zbiorów FGEZ

Córka Witolda Wołkowskiego i Izabeli z d. Zamojskiej, urodziła się 21 V 1924 r. w Strzelnie. We wczesnym dzieciństwie została sierocą i adoptowana przez Ewę i Kazimierza Jagielskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuowała naukę najpierw w Gimnazjum im. Marii Eckmanowej, a potem w Gimnazjum Humanistycznym w Toruniu. W czasie okupacji niemieckiej mieszkała w Toruniu. Pracowała m.in. w Urzędzie Pocztowym przy Dworcu Głównym w Toruniu. Jednocześnie aktywnie się angażowała w prace konspiracyjne przeciwko Niemcom. Od 1942 r. pełniła funkcję łączniczki w Inspektoracie Rejonowym Toruń, a potem w Wydziale Łączności i Informacyjno-Wywiadowczym Komendy Okręgu AK. Od lipca 1944 r. była łączniczką ds. zleceń Sztabu Okręgu i podlegała rozkazom Szefa Sztabu – Józefa Chylińskiego. Posługiwała się niemieckimi dokumentami na różne nazwiska. Latem 1944 r. zagrożona aresztowaniem wyjechała do Bydgoszczy. Ukrywała się też w Nawrze k. Unisławia. Na przełomie 1944 i 1945 r. rozwiozła do wyznaczonych punktów kontaktowych rozkaz J. Chylińskiego nakazujący zakończenie pracy konspiracyjnej po opanowaniu Pomorza przez Armię Czerwoną. Po wkroczeniu Sowietów na Pomorze nadal pozostała w konspiracji w ramach DSZ i Zrzeszenia WiN. Wówczas posługiwała się fałszywym nazwiskiem Wandy Kalinowskiej.

W marcu J. Chyliński wysłał Jagielską do Radomia do adwokata Edmunda Masiaka w sprawie instrukcji dotyczących zawiązywania się nowej konspiracyjnej organizacji Delegatury Sił Zbrojnych. W drodze powrotnej 6 III 1945 r. została zatrzymana przez funkcjonariuszy UB na terenie Łodzi. 23 marca w czasie śledztwa udało jej się uciec z aresztu UB i wrócić do Bydgoszczy. Mimo trudnych przejść w ubeckim areszcie po powrocie na Pomorze nadal pracowała w konspiracji. Szyfrowała i rozszyfrowywała meldunki. Przygotowywała ulotki, które kolportowano na terenie całego Pomorza. Pozostała do dyspozycji Chylińskiego do momentu jego aresztowania w sierpniu 1945 r. Potem współpracowała z szefem Okręgu Pomorskiego WiN, Józefem Grussem. Gdy jesienią 1945 r. fala ubeckich aresztowań wśród pomorskich konspiratorów przybierała na sile, miał się do niej wyrazić w następujący sposób: „Zostały

jeszcze tylko dwa konie, które muszą ciągnąć ten wóz, to ty i ja”³³. Prezes Gruss wpadł w ręce UB 5 XII 1945 r. Wówczas Jagielska podjęła decyzję o opuszczeniu Polski. W 1945 r. uciekła najpierw do Niemiec, potem przez Włochy wyjechała do Anglii. Później wraz z mężem Edwardem Nowakiem, oficerem II Korpusu, zamieszkała na stałe w Leicester. Po 1989 r. bardzo często przyjeżdżała do Polski i aktywnie współpracowała z Fundacją Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu. Zmarła 8 XII 2006 r. w ośrodku dla emerytów w Pwllheli Gwynedd w Walii³⁴.

Helena Janicka (1902–1995) – łączniczka WiN Bydgoszcz

Córka Stanisława Kachelskiego i Teodory z d. Woźniak, urodziła się 21 II 1902 r. w miasteczku Łabiszyn (pow. Szubin). Jej ojciec początkowo pracował jako robotnik w młynie w Łabiszynie, a później w bydgoskiej elektrowni. W 1915 r. Janicka ukończyła siedmioklasową Szkołę Powszechną w Łabiszynie. W latach 1922–1926 pracowała w Zakładach Krawieckich „Cirus” w Bydgoszczy. W 1926 r. wyszła za mąż za podoficera (wachmistrza) Korpusu Ochrony Pogranicza i wyjechała wraz z nim na Wileńszczyznę. W styczniu 1939 r. jej mąż zmarł i dlatego wraz z synem Zbigniewem (ur. 1929) i córką Barbarą (ur. 1930) wróciła do Bydgoszczy. W czasie okupacji pracowała w niemieckim zakładzie krawieckim, w którym szyla mundury wojskowe. Po drugiej wojnie mieszkała z rodzicami w Bydgoszczy przy ul. Piękną 44. W domu prowadziła niewielki zakład krawiecki. Do organizacji WiN wstąpiła za namową swego brata Bolesława Kachelskiego³⁵ w grudniu 1945 r. Do jej mieszkania przy ul. Piękną były dostarczane prosto

Fot. ze zbiorów IPN

³³ B. Chrzanowski, *Irena Jagielska (zam. Nowak) ps. „Mira”, „Ewa”, „Wanda”, „Janka”, „Ola”, „Grażyna”, „Hela” łączniczka Komendy Pomorskiej Okręgu Armii Krajowej*, [w:] *Służba Polek na frontach II wojny światowej*, cz. 5, pod red. W. Rezmiera, Toruń 2003, s. 249.

³⁴ E. Skerska, *Jagielska Irena*, [w:] *SBKP*, cz. 7, pod red. E. Skerskiej, Toruń 2013, s. 74–77; *Relacja Ireny Jagielskiej o jej działalności konspiracyjnej, w szczególności jako kurierki szefa sztabu i łączniczki Komendy Okręgu Pomorze AK w latach 1942–1945*, [w:] *Relacje członków konspiracji pomorskiej w latach 1939–1945*, oprac. E. Kwiatkowska-Dybaś, Toruń 2000, s. 161–170; B. Chrzanowski, *Irena Jagielska...*, s. 241–249.

³⁵ Bolesław Kochelski ps. Olek (1915–1960) za współpracę z zrzeszeniem WiN skazany był na sześć lat pozbawienia wolności.

z drukarni paczki z ulotkami (1 nakład liczył około 2000 egz.), które potem odbierał jej brat. Były to druki zatytułowane: „Wolność Obywatela”, „Polityka międzynarodowa wojna czy pokój”, „Jeszcze Polska nie zginęła”, „Przed decyzją narodu”, „Wybory”. Materiały propagandowe przynosił jej Jerzy Zatorski³⁶. Dla bezpieczeństwa przy ich przekazywaniu posługiwali się umówionym hasłem³⁷. 2 V 1946 r. w Bydgoszczy została aresztowana przez funkcjonariuszy UB. 24 IX 1946 r. WSR w Bydgoszczy za działalność konspiracyjną skazał ją na rok pozbawienia wolności. W domu pozostawiła dwoje nieletnich dzieci. Po powrocie z więzienia miała poważne kłopoty zdrowotne (reumatyzm), co bardzo utrudniało jej podjęcie pracy zarobkowej. 15 IV 1993 r. Sąd Wojewódzki w Bydgoszczy na jej osobistą prośbę unieważnił wyrok WSR i uznał, że jej skazanie miało związek z działalnością na rzecz niepodległości. Zmarła 18 I 1995 r. w Bydgoszczy³⁸.

Wiesława Kącka zam. Galotzy ps. Adrianka (1927–2011) – łączniczka WiN Chojnice

Córka Stanisława i Zygmunty z d. Borkowskiej, urodziła się 5 I 1927 r. w Wągrach Starych (pow. Brzeziny). Po drugiej wojnie światowej mieszkała w Czersku (pow. Chojnice) przy ul. Dworcowej 22. Do organizacji WiN wstąpiła za namową Bronisława Domerackiego „Ducha” w lutym 1946 r. Zajmowała się kolportażem prasy podziemnej. W maju 1946 r. została aresztowana przez funkcjonariuszy PUBP w Chojnicach. Po przesłuchaniu oficerowie śledczy zdecydowali się ją wypuścić, w zamian za zgodę na współpracę. W ocenie prowadzących śledztwo zaangażowała się w działalność konspiracyjną tylko z powodu dobrej znajomości z Domerackim, a nie wrogiego nastawienia do komunizmu. 22 V 1946 r. zaproponowano jej, żeby składała donosy na znajomych z Liceum Handlowego w Chojnicach, którzy wcześniej byli związani z Szarymi Szeregami. Nadano jej pseudonim „Lucyna”. Jeden z tamtejszych

³⁶ Jerzy Zatorski (1918–1962) – współpracownik Zrzeszenia WiN, skazany przez WSR w Bydgoszczy 24 IX 1946 r. na cztery lata pozbawienia wolności.

³⁷ Zatorski wręczając Janickiej paczkę z ulotkami mówił: „iskierka”, a ona odpowiadała „Goplana jest zdrowa”. IPN By, 070/2887, t. 4, Protokół przesłuchania H. Janickiej z 20 VI 1946 r., k. 29.

³⁸ IPN By, 66/798, Postanowienie o pociągnięciu odpowiedzialności karnej z dnia 11 VII 1946 r., k. 151; IPN By, 66/801, Pismo H. Janickiej do Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 15 IX 1992 r., k. 660; *ibid.*, Postanowienie Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 15 IV 1993 r., k. 667–668; IPN By, 680/12334, Kwestionariusz paszportowy Janickiej Heleny z dnia 24 III 1972 r., k. 2–3; IPN By, 00130/1, Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy

oficerów śledczych tak to skomentował: „Po odpowiednim nastawieniu jej przez nas zgodziła się współpracować z naszymi organami”³⁹. Nie udało się odnaleźć żadnych dokumentów na temat szczegółów jej współpracy z aparatem bezpieczeństwa. Z dzienników rejestracyjnych sieci agenturalnej została wyeliminowana 17 XII 1954 r. z powodu braku kontaktu z osobami, które w tym czasie inwigilował UB. Po ukończeniu szkoły średniej Kącka wyjechała do Poznania. W latach 1976–1981 mieszkała w Paryżu. Pracowała we Francji w delegaturze Przedsiębiorstwa Handlu Zagranicznego „Metronix”. Prawdopodobnie kilkakrotnie zawierała związek małżeński, ponieważ w kartotece MSW figuruje pod nazwiskami Kącka, Wopich, Galotzy i Modzelewska. Miała dwie córki: Małgorzatę (ur. 1950) i Barbarę (ur. 1957). Wiesława Kącka zmarła 8 X 2011 r. w Warszawie⁴⁰.

Fot. ze zbiorów IPN

**Halina Krzeszowska ps. Ludmiła, Halina, Zofia
zam. Pietkiewicz (1905–1977)
– Szef Referatu WSK Okręgu AK Pomorze**

Córka Stanisława Szepetys i Wiktorii z d. Sopoćko, urodziła się 19 IV 1905 w Białopolu (pow. Berdyczów) na Wołyniu. Jej ojciec był urzędnikiem kolejowym. W 1922 r. ukończyła Gimnazjum Klasyczne w Chełmnie Lubelskim. Z zawodu była nauczycielką. Po wyjściu za mąż za oficera WP, Czesława Krzeszowskiego, zamieszkała w Toruniu przy ul. Warszawskiej 8. W wrześniu 1939 r. jej mąż zginął w wojnie obronnej. W 1941 r. za namową Józefa Grussa „Stanisława” wstąpiła do ZWZ. W lipcu 1942 r. aktywnie włączyła się w działalność Wojskowej Służby Kobiet w Okręgu Pomorskim AK. Rok później pełniła funkcję kierowniczką Referatu WSK Komendy Podokręgu Toruńskiego, a w 1944 r. szefa WSK Sztabu Komendy Okręgu Pomorze. W jej mieszkaniu często odbywały się odprawy sztabu Komendy Okręgu AK Pomorze. Po rozwiązaniu AK nadal

³⁹ IPN By, 070/837, t. 1 Pismo do naczelnika Wydziału Śledczego WUBP w Bydgoszczy z dnia 27 V 1946 r., k. 1, IPN By, Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy.

⁴⁰ IPN Bu, 2911/1, IPN Bu, 1010/43372, Kwestionariusz paszportowy z dnia 18 V 1982 r., o.p., Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej MSW w Warszawie. Dokumenty dotyczące jej kontaktów z aparatem bezpieczeństwa o dawnej sygnaturze 7985/I zostały zniszczone 14 XII 1989 r. w Poznaniu.

Fot. ze zbiorów FGEZ

kierowała WSK w Okręgu Pomorskim DSZ i WiN. 16 X 1945 r. poinformowała Grussa o aresztowaniach prowadzonych przez UB. Zagrożona aresztowaniem wyjechała do Bydgoszczy. Tam ostrzeżona przez Irenę Lipską „Olę” uniknęła „kotła” UB na punkcie kontaktowym przy ul. Hetmańskiej 31. W październiku 1945 r. wyjechała do Wrocławia z Bronisławem Pietkiewiczem „Żbikiem”, za którego wyszła powtórnie za mąż. Z obawy przed aresztowaniem posługiwała się fałszywym nazwiskiem Orlińskiej. Miała córkę Danutę (ur. 1925), która również była zaangażowana w konspirację w Toruniu.

Zmarła we Wrocławiu 18 VIII 1977 r.⁴¹

Róża Maria Kulwieć (1921–1991) - współpracowniczka WiN Bydgoszcz

Córka Andrzeja i Zofii z d. Karnkowskiej, urodziła się 29 X 1921 r. w Warszawie. Jej ojciec był zawodowym wojskowym. Był wykładowcą historii w szkole podchorążych dla podoficerów w Bydgoszczy. W latach 1933–1939 uczęszczała do Gimnazjum Żeńskiego im. M. Curie-Skłodowskiej w Bydgoszczy. W czasie okupacji Róża Kulwieć mieszkała z rodzicami w Bydgoszczy. W 1945 r. zdała maturę i kontynuowała naukę najpierw w Konserwatorium Muzycznym, a później przeniósła się na UMK. Z powodu trudnych warunków materialnych podjęła też pracę w Instytucie Bałtyckim jako bibliotekarka.

Już w czasie wojny w rodzinnym domu stykała się z żołnierzami AK, którzy odwiedzali jej ojca, zaangażowanego w konspirację antyniemiecką i antysowiecką. W lutym 1946 r. przekazała ulotki swojemu ojcu kpt. Andrzejowi Kulwieć „Konstantemu” (szefowi propagandy WiN), które wcześniej otrzymała od Kazimierza Stąporka⁴². Po nagłej śmierci ojca

⁴¹ A. Zakrzewska, *Krzyszowska Halina*, [w:] *SBKP*, cz. 2, pod red. E. Zawackiej, Toruń, 1996, s. 98–100; B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, K. Steyer, *Polska Podziemna na Pomorzu w latach 1939–1945*, Gdańsk 2005, s. 604; K. Wojtowicz, op. cit., s. 107–198; K. Sidorkiewicz, *Represje organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945–1956*, Toruń 2005, s. 121–122.

⁴² Kazimierz Stąporek ps. Sieja był członkiem referatu propagandy i informacji WiN. Pomagał redagować prasę podziemną wydawaną na przełomie 1945 i 1946 r. w Bydgoszczy. Był aresztowany dopiero latem 1948 r. Zob. IPN By, 66/1572, Protokół przesłuchania K. Stąporka z dnia 2 VIII 1948 r., k. 9.

w lutym 1946 r. była świadkiem, jak Stęporzek wręczył jej matce w kopercie pieniądze od organizacji jako zapomogę na pokrycie kosztów pogrzebu. Wiosną 1946 r. w czasie fali aresztowań członków i współpracowników Okręgu Bydgoskiego WiN nie była zatrzymana. Prawdopodobnie wtedy jeszcze w czasie śledztwa nie padło jej nazwisko jako osoby zaangażowanej w pracę konspiracyjną. Dopiero 27 VII 1948 r. zainteresował się nią WUBP w Bydgoszczy i została zatrzymana jako podejrzana o przynależność do WiN. Umieszczono ją w areszcie przy ul. Chodkiewicza w Bydgoszczy. W czasie śledztwa oskarżano ją o szerzenie „wrogiej propagandy”. Po prawie czteromiesięcznym śledztwie 20 XI 1948 r. z braku dowodów została zwolniona. Po wyjściu na wolność zerwała kontakty koleżeńskie, które wcześniej łączyły ją z osobami zaangażowanymi w konspirację. Być może zrobiła to celowo, chcąc w ten sposób chronić danych znajomych. Przed zwolnieniem zgodziła się zostać informatorem Wydziału V, potem Wydziału III SB. Nadano jej pseudonim „Zygmunt”. Jako informator SB figuruje w kartotekach do 1962 r. Wtedy według zapisów w kartotekach SB została wyeliminowana z sieci agenturalnej z powodu przystąpienia do PZPR⁴³. Była aktywnym członkiem Towarzystwa Miłośników Miasta Bydgoszczy. Zmarła 21 IV 1991 r. w Bydgoszczy.

Fot. ze zbiorów Alicji Paczoski-Hauke (APH)

Leokadia Kwiatkowska ps. Basia zam. Wollmann (1921–2013) - łączniczka WiN Bydgoszcz

Córka Michała Darnowskiego i Leokadii z d. Frelichowskiej, urodziła się 21 I 1921 r. w Trzeciewnicy (pow. Wyrzysk). Przed wojną ukończyła cztery klasy szkoły powszechnej w Dąbrówce Nowej (pow. Bydgoszcz)⁴⁴. Do 1937 r. mieszkała z rodzicami w Dąbrówce Nowej i pomagała rodzicom w gospodarstwie rolnym. 25 X 1938 r. wyszła za mąż za ślusarza Edwarda Kwiatkowskiego i przeprowadziła się do Bydgoszczy. W październiku 1939 r. jej mąż został aresztowany i rozstrzelany przez Niem-

⁴³ IPN By, 070/837, t. 2, Protokół przesłuchania R. Kulwiec z dnia 15 X 1948 r., k. 81; IPN By, 518/1879, Protokół przesłuchania Róży Kulawiec z dnia 28 VII 1948 r., k. 16–25; ibid., Postanowienie o umorzeniu postępowania karnego z dnia 20 XI 1948 r., k. 181; IPN By, Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy.

⁴⁴ Kwiatkowska później musiała uzupełnić wykształcenie, ponieważ w kartotekach WUSW w Bydgoszczy jest informacja, że ukończyła siedem klas szkoły powszechnej.

Fot. ze zbiorów APH

ców. Została sama z dwumiesięcznym synkiem Zbigniewem (ur. 1939). W czasie wojny pracowała w Fabryce Części Elektrycznych w Bydgoszczy przy ul. Sobieskiego. Tam w 1942 r. poznała związanego z Szarymi Szeregami i konspiracją antyniemiecką Maksymiliana Jakubowskiego „Jura”. Za jego namową we wrześniu 1945 r. przystąpiła do konspiracji. Była w organizacji łączniczką, przekazywała paczki i listy między członkami WiN. Przygotowywała na maszynie meldunki dotyczące sytuacji politycznej w Bydgoszczy m.in. o działalności Stronnictwa Pracy o aresztowaniach w mieście z przyczyn politycznych.

Dnia 4 I 1946 r. ok. godz. 20 została zatrzymana przez funkcjonariuszy UB. Była prawdopodobnie pierwszą osobą z bydgoskiej organizacji, która wpadła w ręce UB. Następnego dnia zgodziła się na współpracę z WUBP i została zwolniona. Przez Wydział III WUBP w Bydgoszczy została zarejestrowana jako informator o ps. Róża. Po zwolnieniu była pilnie obserwowana i śledzona przez funkcjonariuszy UB. Nie wywiązała się sumiennie ze swoich zobowiązań wobec UB. Oczekiwano od niej pomocy w odnalezieniu ukrywającego się Jakubowskiego. 25 IV 1946 r., w czasie trwającego już śledztwa przeciwko członkom WiN, została ponownie zatrzymana i przesłuchana w areszcie UB. Wtedy przyznała się, że powiadomiła Jakubowskiego o swoim styczniowym aresztowaniu umówionym znakiem, a mianowicie po rewizji i opuszczeniu mieszkania wyjęła z drzwi pluskiewkę. Dlatego Jakubowski w pierwszym kwartale 1946 r. już się z nią nie kontaktował. W kartotekach jako informator figuruje do sierpnia 1948 r., kiedy została wyeliminowana z powodu niechęci do współpracy. W latach późniejszych wyszła ponownie za mąż. Z drugiego związku miała córkę Gabryelę Wollman (ur. 1954). Pracowała jako kamieniarz w Zakładzie Rzeźb Kamiennych w Bydgoszczy przy ul. Grunwaldzkiej⁴⁵. Zmarła 8 I 2013 r. w Bydgoszczy.

⁴⁵ IPN By, 070/837, t. 1, Protokół przesłuchania L. Kwiatkowskiej z dnia 4 I 1946 r., k. 176-178; IPN By, 0085/33, t. 1, Raport z zatwierdzenia kandydata na werbunek z dnia 5 I 1946 r., k. 6, Kwestionariusz agenta informatora z dnia 5 I 1946 r., k. 8-10; *ibid.*, Życiorys, k. 24; IPN By, 0133/17, Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy; IPN By, 070/837, t. 1, Protokół przesłuchania M. Jakubowskiego z dnia 1 V 1946 r., k. 255; IPN By, 66/395, Protokół przesłuchania L. Kwiatkowskiej z dnia 25 IV 1946 r., k. 140.

**Halina Melzacka zam. Szewczyk ps. Halina, Olga (1918-)
- łączniczka AK Włocławek, później łączniczka DSZ-WiN Bydgoszcz**

Córka Henryka i Kazimierzy z d. Żebrowskiej, urodziła się 8 VIII 1918 r. w Kijowie. W 1938 r. ukończyła Gimnazjum im. M. Konopnickiej w Włocławku. Potem przeprowadziła się do Warszawy i zatrudniła się w Wytwórni Amunicji nr 1 w Forcie Bema. Po wybuchu wojny wróciła do rodziców we Włocławku. Podjęła pracę ekspedientki w sklepie elektro-radio-technicznym. Od 1940 r. była członkiem ZWZ. Przysięgę złożyła na ręce kpt. Józefa Chylińskiego, szefa sztabu Komendy Okręgu ZWZ-AK Pomorze. W organizacji pełniła funkcję łączniczki i kurierki. Po zakończeniu drugiej wojny światowej, w marcu 1945 r. we Włocławku

Fot. ze zbiorów APH

odwiedził ją Józef Gruss (z polecenia J. Chylińskiego). Powiedział do niej wówczas: „»Halinko«, dla nas walka o niepodległość Polski jeszcze się nie zakończyła i zabieramy panią do Bydgoszczy”⁴⁶. Zamieszkała wówczas u żony prezesa WiN, Ireny Gruss, w domu przy ul. Zamojskiego. Przyjęła pseudonim „Olga”. Wraz z inną łączniczką Ireną Jagielską „Ewą” zabezpieczała mieszkanie w czasie spotkań konspiracyjnych członków DSZ-WiN. W kamienicy przy ul. Śniadeckich 38 przepisywała na maszynie instrukcje i rozkazy. Wspólnie z Kazimierą Bartel „Jadwigą”, Ireną Jagielską „Ewą” i Jadwigą Derucką „Lodzią” kolportowała materiały konspiracyjne. Jesienią 1945 r. otrzymała rozkaz od swoich przełożonych ujawnienia się i skorzystania z sierpniowej amnestii. Złożyła swoje oświadczenie przed komisją amnestijną w Sopocie. Ale szybko okazało się, że ze strony komunistów amnestia to gra taktyczna z członkami podziemia. Parę dni po ujawnieniu próbowano ją aresztować w kamienicy, w której mieszkała z rodzicami. Dzięki sprytowi wyniesionemu jeszcze z czasów okupacji niemieckiej udało się jej zbiec. Funkcjonariusze UB, którzy mieli ją aresztować, nie wiedzieli jak ona wygląda i pytając przypadkowo spotkaną kobietę na korytarzu o nią, przekreślił jej nazwisko. Ona to wykorzystała i im powiedziała, że „taka tu nie mieszka”. Zanim oni ponownie skontaktowali się z gospodarzem domu, żeby to sprawdzić, jej już nie było. Ponownie udała się do Warszawy, gdzie ponad trzy lata się ukrywała. W 1946 r. wyszła za mąż za Eugeniusza Szewczyka. W kolejnych miejscach pracy ukrywała swoje wcześniejsze związki

⁴⁶ B. Ziółkowski, op. cit., s. 422.

z konspiracją niepodległościową. Pracowała w Zjednoczeniu Budownictwa Miejskiego, a następnie w Przedsiębiorstwie Skupu Surowców Włókienniczych i Skórzanych we Włocławku. Potem zamieszkała w Warszawie i pracowała w Centrali Handlu Zagranicznego „Centromor”, później w Fabryce Samochodów Osobowych na Żeraniu. W 1981 r. przeszła na emeryturę. Od 1976 r. współpracowała z Komisją Historii Kobiet w Walce o Niepodległość przy Towarzystwie Miłośników Historii. Obecnie mieszka w Warszawie. Mimo kłopotów zdrowotnych związanych z wiekiem stara się nadal współpracować z Archiwum Akt Nowych i jako wolontariuszka porządkuje dokumentację dotyczącą działalności konspiracyjnej Polek w okresie drugiej wojny światowej.

Domicela Mrówczyńska zam. Sopońska (1922–1956) – łączniczka WiN Bydgoszcz

Fot. ze zbiorów IPN

Córka Józefa i Heleny z d. Pawlak, urodziła się 13 V 1922 r. w Zaborowie (pow. Inowrocław). W 1933 r. wraz z rodzicami przeprowadziła się do Bydgoszczy. W czasie okupacji niemieckiej pracowała w fabryce pilników. Po zakończeniu wojny mieszkała w Bydgoszczy i pracowała jako ekspedientka w Składzie Naczyń Kuchennych w Bydgoszczy przy ul. Podwałe 12. Wiosną 1946 r. z powodu związków z konspiracją niepodległościową w Bydgoszczy była poszukiwana przez Wydział III WUBP w Bydgoszczy. Została ostrzeżona przed aresztowaniem i ukrywała się na ziemiach zachodnich aż do ogłoszenia amnestii. Zamieszkała wówczas w m. Łuki (pow. Dzierżoniów). Ujawniła się 6 III 1947 r. w WUBP we Wrocławiu. W swoim oświadczeniu amnestyjnym napisała: „Przechowywałam Kazimierza Sopońskiego, wiedząc, że jest on członkiem nielegalnej organizacji »WiN« oraz pomogłam mu w uzyskaniu papierów na inne nazwisko. Wiedziałam także, że posiadał maszynę do pisania, na której pisał nielegalne rzeczy, i skrytkę do chowania dokumentów. W budowie tej skrytki sama mu pomagałam”⁴⁷. W 1948 r. zawarła związek małżeński z żołnierzem AK–WiN K. Sopońskim. Pracowała w Towarzy-

⁴⁷ IPN Wr, 032/189, t. 65, Oświadczenie amnestyjne D. Mrówczyńskiej z dnia 6 III 1947 r., k. 185–186.

stwie Wiedzy Powszechnej w Bydgoszczy. W 1956 r. urodziła syna Piotra, wkrótce potem zmarła. Do śmierci była inwigilowana przez UB⁴⁸.

**Stanisława Bogumiła Okońska „Stena”, „Kra” (1914–2001)
– sanitariuszka WSK Lipno, członkini DSZ i WiN**

Córka Józefa i Heleny z d. Bońkowskiej, urodziła się 15 IV 1914 r. w Rypinie. Jej ojciec był nauczycielem. Przed drugą wojną ukończyła Gimnazjum im. R. Traugutta w Lipnie, następnie farmację na Uniwersytecie w Poznaniu. Działała w harcerstwie. W czasie okupacji niemieckiej pracowała w aptekach w Skępem i w Lipnie. Jesienią 1944 r. za namową Marii Sobocińskiej „Ryśki” podjęła działalność konspiracyjną w ramach AK. Prowadziła szkolenia dla członkiń WSK, kierowała sekcją sanitarną, przygotowywała grupy sanitariuszek na wypadek akcji „Burza”. Współpracowała też z Haliną Krzeszowską „Halina”.

Fot. ze zbiorów IPN

Po drugiej wojnie mieszkała w Skępem przy ul. Sierpeckiej. Nie skorzystała z sierpniowej amnestii i nadal funkcjonowała w konspiracji w DSZ, a potem w WiN. 18 XI 1945 r. w Lipnie brała udział w zebraniu konspiracyjnym członków WiN, po którym wszyscy obecni na tym spotkaniu zostali aresztowani przez funkcjonariuszy UB. Po kilkutygodniowym śledztwie z braku dowodów winy została zwolniona. Później pracowała m.in. w laboratorium w Szczawnicy Zdroju. Od 1957 r. mieszkała w Warszawie. Do momentu przejścia na emeryturę w 1975 r. pracowała w laboratoriach chemicznych przy przechodniach lekarskich. Zmarła 3 II 2001 r. w Warszawie⁴⁹.

⁴⁸ IPN By, 084/1891, Wywiad Wydziału „A” dotyczący Mrówczyńskiej Domiceli, b. d., [1948], k. 13; Raport referenta Wydziału III z dnia 21 VI 1946 r., k. 16.

⁴⁹ K. Wojtowicz, op. cit., s. 118; B. Ziółkowski, *Polska podziemna na Kujawach Wschodnich i Ziemi Dobrzyńskiej w latach 1939–45*, Toruń 2008, s. 663; IPN By, 070/467, Protokół przesłuchania S. Okońskiej z dnia 19 XI 1945 r., k. 67–69, ibid., Protokół przesłuchania S. Okońskiej z dnia 22 XII 1945 r., k. 71–73; IPN By, Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy; E. Skerska, *Okońska Stanisława*, [w:] SBKP, cz. 7, s. 119–120.

Wanda Ostoja-Ostaszewska ps. Łucja (1909–1994) – łączniczka AK–WiN Toruń

Fot. ze zbiorów IPN

Córka Stefana Boruckiego i Rozalii z d. Matler, urodziła się 16 XII 1909 r. w Kielcach. Pochodziła z rodziny inteligentkiej. Jej ojciec był z wykształcenia chemikiem i pracował jako wizytator szkolny. Do 1925 r. mieszkała z rodzicami w Rosji, a potem na Wołyniu. W 1925 r. podjęła naukę w Żeńskim Gimnazjum im. Królowej Jadwigi w Toruniu. Potem po ukończeniu dwuletniego kursu kreślarskiego podjęła pracę referentki technicznej w Pomorskiej Elektrowni Krajowej „Gródek” w Toruniu. W 1934 r. zawarła związek małżeński z kpt. artylerii Jerzym Ostoją-Ostaszewskim. Po wybuchu wojny musiała opuścić swoje mieszkanie i zamieszkała

przy ul. Białej. Pracowała jako kreślarka w biurze konstrukcyjnym Deutsche Reichbahn. Od 1942 r. była łączniczką wywiadu kolejowego w AK w Toruniu. Podlegała pod rozkazy Haliny Krzeszowskiej „Ludmiły”, na której ręce w 1943 r. złożyła przysięgę. Do organizacji zwerbowała dwie inne młode torunianki, Walentynę Kucharską „Emilię” i Kazimierę Pudelko „Sylwię”. W 1944 r. zagrożona aresztowaniem zmieniła pracę. Dzięki znajomościom zatrudniła się w Maschinenamt przy ul. Warszawskiej.

Dnia 15 XI 1945 r. wraz z koleżankami z konspiracji Janiną Wilanowicz i Czesławą Trzepałkowską została aresztowana przez funkcjonariuszy MUBP w Toruniu i przewieziona do aresztu. 9 III 1946 r. została przeniesiona do Więzienia Karno-Śledczego w Toruniu, gdzie oczekiwała na rozprawę sądową. 27 V 1946 r. WSR w Bydgoszczy na sesji wyjazdowej w Toruniu skazał ją na dwa lata pozbawienia wolności. Od 29 VII 1946 r. karę odbywała w Centralnym Więzieniu dla kobiet w Fordonie razem ze swoim koleżankami z konspiracji: Marią Sobocińską i Aleksandrą Sokółowską. Na mocy amnestii 7 III 1947 r. została zwolniona. Potem pracowała najpierw w Zakładzie Energetycznym w Bydgoszczy, a od 1952 r. w Zakładach Sieci Elektrycznych w Toruniu. W latach sześćdziesiątych była nadal inwigilowana przez SB jako żona byłego oficera WP i członkini AK. Mąż jej całą wojnę przebywał w obozie jenieckim w Niemczech, potem zamieszkał w Londynie. Starał się swoją żonę tam sprawdzić, ale

władze PRL nigdy nie zgodziły się na jej wyjazd. Paszport uzyskała dopiero w 1974 r. na pogrzeb męża. Zmarła 26 IX 1994 r. w Toruniu⁵⁰.

Łucja Owczarzak ps. Janka, Lusia (1908–1989) - łączniczka AK-WiN Bydgoszcz

Córka Anastazego Mazurkiewicza i Franciszki z d. Chmielewskiej, urodziła się 24 II 1908 r. w Bydgoszczy. Jej ojciec był ślusarzem⁵¹. W 1922 r. ukończyła Gimnazjum Kupieckie w Bydgoszczy. W 1928 r. zawarła związek małżeński z Janem Owczarzak i podjęła pracę u boku swojego męża w sklepie drogerijnym „Pod Orłem” przy ul. Grunwaldzkiej 52 w Bydgoszczy. Aktywnie udzielała się społecznie w Związku Młodych Polek, który funkcjonował przy parafii farniej w Bydgoszczy. 11 IX 1939 r. jej mąż został rozstrzelany przez Niemców za udział w obronie Bydgoszczy. W czasie okupacji pracowała w niemieckiej firmie Erharda Schmidta przy ul. Dworcowej. W 1940 r. nawiązała kontakt z organizacją „Miecz i Pług”, a rok później za namową Józefa Grussa przeszła do ZWZ-AK. Utrzymywała też kontakty z Bernardem Mrozińskim, komendantem „Szarych Szeregów” w Bydgoszczy. Od 1944 r. była członkinią Wojskowej Służby Kobiet. Do tej organizacji wstąpiła za namową Heleny Szajkowskiej „Tekli” z Torunia. Po wojnie mieszkała w Bydgoszczy przy ul. Grunwaldzkiej 1/5. W lutym 1945 r. podjęła w Państwowych Zakładach Samochodowych przy ul. Fordońskiej 2 pracę, którą z powodu choroby musiała po kilku miesiącach przerwać.

Fot. ze zbiorów IPN

W czerwcu 1945 r. ponownie nawiązała kontakt z koleżankami z konspiracji WSK i zgodziła się na nielegalne kontynuowanie wcześniejszej działalności. Jesienią 1945 r. na prośbę „Heleny” zaopiekowała się chorym na gruźlicę akowcem, Alojzym Paluszyńskim „Nałęczem”, który wówczas przebywał w szpitalu diakonistek w Bydgoszczy i prze-

⁵⁰ A. Zakrzewska, *Ostaszewska Wanda*, [w:] SBKP, t. 2, pod red. E. Zawackiej, Toruń 1996, s. 135–137; IPN By, 09/36, Kwestionariusz osobowy z dnia 22 I 1975 r., k. 75; IPN By, 66/123, Protokół przesłuchania W. Ostoji-Ostaszewskiej z dnia 20 I 1946 r., k. 34–38; Postanowienie o pociągnięciu do odpowiedzialności karnej z dnia 28 II 1946 r., k. 56; IPN By, Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy.

⁵¹ W biogramie A. Sokołowskiej jest informacja, że pochodzi z rodziny inteligentkiej. Zob. A. Sokołowska, *Owczarzak Łucja zd. Mazurkiewicz*, [w:] SBKP, cz. 1, s. 163.

chodził rehabilitację po pobycie w obozie koncentracyjnym Stutthof w Sztutowie. Owczarzak w czasie jego pobytu w szpitalu zanosila mu paczki żywnościowe. Później w listopadzie 1945 r. od Jarockiego „Terenowicza” otrzymała około 100 antykomunistycznych ulotek, które miała rozdać wśród znajomych. Sama miała zdecydować, po zapoznaniu się z ich treścią, komu je przekazać. Jeśli można wierzyć jej zeznaniom złożonym w śledztwie, nie rozdała tych ulotek, tylko ze strachu wrzuciła do kanału bydgoskiego. Tylko kilka z nich przekazała Paluszyńskiemu. Do organizacji próbowała zwerbować znajomego milicjanta Stefana Barańskiego, który jednak jej propozycję odrzucił. Podczas rozprawy sądowej Owczarzakowa tak krótko podsumowała swoją „zbrodniczą” działalność: „[...] Jeżeli chodzi o mnie, ja nie mogę sobie wyobrazić, aby czyny moje były przestępstwem, gdyż każda inna Polka zrobiłaby to samo”⁵².

Dnia 24 IX 1946 r. została skazana przez WSR w Bydgoszczy na dwa lata pozbawienia wolności. W marcu 1947 r. na mocy amnestii została zwolniona z więzienia. Ponieważ w czasie pobytu w więzieniu jej mieszkanie na ul. Grudziądzkiej uległo konfiskacie, musiała przez jakiś czas korzystać z gościny u swoich krewnych. Od 1951 r. mieszkała w bardzo skromnych warunkach w kamienicy przy ul. Św. Trójcy w Bydgoszczy. Pracowała dorywczo w różnych miejscach, m.in. jako sprzedawca w „Ruchu”. Nie miała własnych dzieci, ale za to chętnie poświęcała swój czas dla innych. W wolnych chwilach chętnie spotykała się z uczniami Zespołu Szkół Mechanicznych, którzy w zamian za jej pogadanki i spotkania autorskie (Owczarzakowa pisała wiersze) pomagali jej w załatwianiu różnych życiowych spraw. W 1973 r. straciła wzrok i przeszła na rentę. Ostatnie lata życia spędziła w Domu Opieki Społecznej w Luszkówku, który wówczas prowadziły siostry ze zgromadzenia Albertynek. Zmarła 21 I 1989 r. w Pruszczu k. Świecia. Jest pochowana na Cmentarzu Nowofarnym przy ul. Artyleryjskiej w Bydgoszczy⁵³.

⁵² Ibid.

⁵³ IPN By, 66/798, Postanowienie o pociągnięciu do odpowiedzialności karnej Ł. Owczarzak z dnia 6 VII 1946 r., k. 133; IPN By, 070/2887, t. 1, Protokół przesłuchania Ł. Owczarzak z dnia 11 V 1946 r., k. 22–24; *ibid.*, t. 2, Wyrok WSR w Bydgoszczy z dnia 24 IX 1946 r., k. 46–60; Archiwum Fundacji Generali Elżbiety Zawackiej w Toruniu, Relacja Łucji Owczarzakowej z dnia 4 VI 1976 r., k. 3–6; A. Sokołowska, *Owczarzak Łucja zd. Mazurkiewicz*, [w:] SBKP, cz. 1, s. 163.

Elżbieta Przyjemska (1902–1986)
– łączniczka WiN Bydgoszcz

Córka Andrzeja i Elżbiety Ulatowskiej, urodziła się 8 VI 1902 r. w m. Wrocki (pow. Brodnica). Jej ojciec był robotnikiem. Pochodziła z licznej rodziny: miała trzy siostry i pięciu braci. W 1915 r. ukończyła szkołę powszechną we wsi Wrocki. Potem przez dłuższy czas pracowała jako służąca w różnych miejscowościach pow. brodnickiego. W 1938 r. podjęła pracę w Bydgoszczy jako laborantka w firmie Myszkowskiego przy ul. 1 Maja. W czasie okupacji nadal pracowała w tej firmie. W 1944 r. była zatrudniona na lotnisku. Po drugiej wojnie mieszkała w Bydgoszczy przy ul. Seminaryjnej. Jesienią 1945 r. poznała przypadkowo por. Alfonsa Jarockiego, który odwiedzał właścicieli domu, w którym wynajmowała pokój. W styczniu Jarocki poprosił ją, żeby zawiozła dwie paczki, jedną do Gdyni dla ks. Alojzego Porzyńskiego, drugą do Więcborka do pana „Henryka”. Dopiero po otrzymaniu przesyłek zorientowała się, że są to nielegalne ulotki. Od grudnia 1945 r. za namową Jarockiego zgodziła się być łączniczką i przewoziła nielegalną prasę winowską m.in. do Gdyni, Chojnic i Więcborka. Za dostarczenie poczty otrzymywała symboliczne wynagrodzenie. Po przekazaniu przesyłek ponownie spotkała się z Jarockim, któremu zdała raport z wykonanego zadania. 24 IV 1946 r. była aresztowana przez funkcjonariuszy UB. W czasie śledztwa zeznawała, że nie знаła założeń ideologicznych organizacji WiN, tylko zrobiła to, o co została poproszona przez znajomego. Na postawione jej zarzuty na rozprawie sądowej Przyjemska oświadczyła: „Akt oskarżenia zrozumiałam nie przyznaję się do przynależności do tajnej organizacji »WiN« natomiast przyznaję się do czynu [przewożenie paczek z ulotkami], ale do winy się nie przyznaję...”⁵⁴. Ponadto oświadczyła: „Co było w paczkach tego nie wiedziałam, ani też Jarocki nie mówił mi co tam się znajduje. W śledztwie zeznałam inaczej, bo bito mnie w głowę i przed obawą bicia mówiłam, co chcieli”⁵⁵.

Fot. ze zbiorów IPN

Dnia 24 IX 1946 r. WSR w Bydgoszczy uznał oskarżoną winną, „że w okresie czasu od grudnia 1945 r. aż do chwili jej aresztowania w dniu

⁵⁴ IPN By, 66/801, Protokół rozprawy WSR w Bydgoszczy z dnia 18 IX 1946 r., k. 52–89.

⁵⁵ Z. Biegański, op. cit., k. 85.

21 IV 1946 r. weszła w porozumienie z szefem organizacji „WiN” na województwo pomorskie, Jarockim i trzykrotnie przewoziła jako łączniczka paczki z nielegalną bibułą »Winowską« [...]”⁵⁶, za co skazał ją na karę dwóch lat więzienia. W marcu 1947 r. na mocy amnestii została zwolniona. Jej dalszych losów nie udało się ustalić⁵⁷.

Sabina Płoszyńska ps. Halina zam. Pawlak (1920–1994) – szyfrantka AK–DSZ–WiN Bydgoszcz

Fot. ze zbiorów APH

Córka Mieczysława i Stanisławy z d. Naskręt, urodziła się 12 VII 1920 r. w Łabiszynie (pow. Szubin). Jej ojciec był ślusarzem i pracował w parowozowni w Bydgoszczy. W 1931 r. po ukończeniu szkoły powszechnej Płoszyńska kontynuowała naukę w Katolickim Żeńskim Gimnazjum Humanistycznym przy ul. Staszica 4 w Bydgoszczy. W 1939 r. zdała egzamin maturalny. W czasie okupacji mieszkała z rodzicami w Bydgoszczy. Początkowo pracowała jako ekspedientka w sklepie papierniczym przy Placu Teatralnym, a od 1943 r. jako maszynistka w firmie niemieckiej A. Dittmanna, do którego należał ten sklep. Po wojnie ukończyła

kurs pedagogiczny i podjęła pracę nauczycielki w Szkole Powszechnej w Lisewie (pow. Inowrocław). Z powodu kłopotów zdrowotnych po roku zmieniła miejsce pracy i przeniósła się do Bydgoszczy. Do momentu aresztowania pracowała w Szkole Powszechnej im. Grzegorza Piramowicza w Bydgoszczy.

W czwartym kwartale 1943 r.⁵⁸ wstąpiła za namową Leszka Białego „Jakuba”, szefa łączności Komendy Okręgu Pomorskiego AK, do organizacji. Na jego ręce w jego bydgoskim mieszkaniu na ul. Garbary złożyła przysięgę i przyjęła ps. Halina. Była szyfrantką w Inspektoracie, a później, Okręgu Pomorskim AK–DSZ. Biegłe władała angielskim i niemieckim. Współpracowała z szefem łączności radiowej Lechem Piase-

⁵⁶ IPN By, 070/2887, Wyrok WSR w Bydgoszczy z dnia 24 IX 1946 r., k. 46–60.

⁵⁷ IPN By, 66/798, Protokół przesłuchania E. Przyjemskiej z dnia 17 VII 1946 r., k. 133;

⁵⁸ W czasie przesłuchania w areszcie UB zeznawała, że swoją działalność konspiracyjną podjęła dopiero zimą 1944 r. Być może chciała w ten sposób pomniejszyć swój faktyczny udział w pracy konspiracyjnej. Zob. IPN BU, 1021/12, Protokół przesłuchania S. Płoszyńskiej z dnia 3 I 1946 r., k. 105.

ckim „Andrzejem” „Szczęsnym”⁵⁹, Ireną Różgą-Mykaj, Janem Matysko „Łukaszem”, zastępcą szefa łączności Obszaru Zachodniego. Zaszifrowywała depeşe przekazywane drogą radiową za granicę do Londynu. Meldunki zawierały informacje o sytuacji politycznej kraju, wojskowej oraz o wsypach i konfidentach. Po zakończeniu wojny mieszkała w Bydgoszczy przy ul. Pomorskiej 54 m 22. Utrzymywała nadal kontakty konspiracyjne z cichociemnymi Janem Matysko i Bronisławem Czepczak-Góreckim. Obaj próbowali odtworzyć pozrywaną łączność z zagranicą. W pierwszych dniach grudnia 1945 r. na prośbę „Łukasza” nadała jeszcze jeden telegram za granicę o dekonspiracji w Bydgoszczy. 22 XII 1945 r. została aresztowana przez funkcjonariuszy Wydziału III WUBP w Bydgoszczy. Po wstępnym przesłuchaniu w Wigilię Bożego Narodzenia została przewieziona do stolicy i przekazana śledczym Departamentu III MBP. W czasie śledztwa przebywała w warszawskim więzieniu na Mokotowie. Pouczona przez jedną koleżankę z celi, potrafiła tak rozmawiać z oficerami śledczymi, aby potwierdzać tylko to, co już wiedzieli. Dzięki jej postawie UB nie trafiło na trop Leona Piaseckiego i Ireny Róźdzanki „Reny”. Przyznawała się w czasie śledztwa tylko do działalności konspiracyjnej w okresie okupacji. O swoich powojennych związkach z WiN starała się mówić jak najmniej. W jednym z protokołów przesłuchań tak podsumowała swoją działalność: „Moja robota w organizacji »Armia Krajowa« ograniczała się do utrzymywania kontaktu z »Andrzejem«, »Łukaszem« (Janem Matysko), na rozszyfrowywaniu i zaszifrowywaniu telegramów nadawanych za granicę i odbieranych z zagranicy”⁶⁰.

Dnia 13 IX 1946 r. odbył się w Warszawie proces sądowy „Haliny”. Ją postawiono w stan oskarżenia, a „współwinni”, Bronisław Czepczak-Górecki, bracia Bogdan i Józef Niezgodzcy, byli powoływani na świadków. Wyrokiem WSR w Warszawie z dnia 16 IX 1946 r. została skazana na półtora roku więzienia. W styczniu 1947 r. została zwolniona. Po opuszczeniu murów więziennych miała duże trudności ze znalezieniem pracy. Jesienią tegoż roku podjęła studia na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika na Wydziale Prawno-Ekonomicznym, które ukończyła w 1949 r. W tym samym roku wyszła za mąż za Tadeusza Pawłaka „Koraba”, byłego żołnierza AK w Borach Tucholskich, z którym miała dwóch synów. Nadal jednak była wielokrotnie wzywana do UB na tzw. rozmowy, w czasie których ponownie wypytywano ją o jej działalność konspiracyjną w czasie okupacji niemieckiej i po jej zakończeniu. Jesienią 1950 r. w areszcie przy

⁵⁹ Leon Piasecki uniknął wówczas aresztowania i uciekł za granicę. Zmarł w USA w 1987 r.

⁶⁰ IPN BU, 1021/12, Protokół przesłuchania S. Płoszyńskiej z dnia 16 I 1946 r., k. 115.

ul. Poniatowskiego w Bydgoszczy przetrzymano ją nawet kilka tygodni⁶¹, nie podając jej przyczyny aresztowania. Gdy o nią pytała, odpowiadano, że „lepiej zamknąć dziesięciu za dużo niż jednego za mało”⁶². Zmarła 3 XI 1994 r. w Bydgoszczy⁶³.

Maria Romana Sobocińska ps. Kania, Ryśka (1920–2012) – łączniczka AK-WiN, komendantka Obwodu AK Lipno

Fot. ze zbiorów FGEZ

Córka Romana i Stanisławy z d. Ziemkiewicz, urodziła się 29 IV 1920 r. w Wymyślinie (pow. Lipno). W 1939 r. zdała maturę w Liceum im. Marii Taniewskiej w Warszawie. W szkole średniej należała do ZHP. Planowała kontynuować naukę w Szkole Handlowej w Toruniu, ale wybuch wojny pokrzyżował te plany. W czasie okupacji mieszkała w Skępem. W latach 1943–1945 pełniła funkcję łączniczki Bronisława Pietkiewicza z Torunia do Lipna i kurierki H. Krzeszowskiej-Pietkiewicz. Od drugiej połowy 1944 r. do stycznia 1945 r. była referentką Wojskowej Służby Kobiet AK.

Po wojnie pracowała w drukarni w Lipnie, której dyrektorem był żołnierz AK, Gawroński. Nadal jednak trwała w konspiracji. Wiosną 1945 r. funkcjonowała w strukturach DSZ, potem była łączniczką między członkami zrzeszenia WiN z Lipna i Torunia, utrzymywała kontakty z B. Pietkiewiczem. W drukarni przygotowywała

⁶¹ Z dokumentów przechowywanych w IPN wynika, że jej zatrzymanie formalnie trwało kilka dni, a nie tygodni, jak to utrwalilo się w przekazach rodzinnych. Zob. IPN By, 070/546, t. 1, Kwestionariusz paszportowy z dnia 20 XI 1965 r., k. 234.

⁶² J. Jaśkowiak, *Tajne szyfry w rękach Bydgoszczanek. Nieznane karty historii AK*, „Dziennik Wieczorny” 3–5 I 1992 r., k. 6. Warto dodać, że do tego jej jesiennego aresztowania doszło dwa tygodnie po urodzeniu przez nią syna i była wówczas jeszcze bardzo osłabiona.

⁶³ IPN By, 070/546, t. 1, Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu z dnia 5 X 1950 r., k. 39; Wywiad dotyczący S. Płoszyńskiej z dnia 28 I 1950 r., k. 40; Zeznanie własne S. Pawlak z dnia 5 X 1950 r., k. 64; Protokół przesłuchania S. Pawlak z dnia 7 X 1950 r., k. 57–59, Protokół przesłuchania S. Pawlak z dnia 5 X 1950 r., k. 59–60, Protokół przesłuchania S. Płoszyńskiej z dnia 22 XII 1945 r., k. 61–62; Pismo Naczelnika Wydziału III WUBP w Bydgoszczy z dnia 11 V 1946 r., k. 171; IPN By, 070/546, t. 2, Wyrok WSR w Warszawie z dnia 16 IX 1946 r., k. 123–124; J. Jaśkowiak, *Nieznane karty historii AK*, „Dziennik Wieczorny” 3–5 I 1992 r., k. 6; IPN BU, 0259/52, t. 1, Arkusze streszczenia z dnia 30 IV 1946 r., k. 8; IPN By, 680/153070, Kwestionariusz paszportowy z dnia 21 III 1987, k. 4.

ulotki konspiracyjne, opisujące sytuację Polaków pod okupacją sowiecką. Pierwszy raz została aresztowana przez funkcjonariuszy UB 1 VII 1945 r. Ponieważ nie znaleziono przy niej żadnych obciążających materiałów, po dziesięciu dniach została zwolniona. Ponownie zainteresowano się nią jesienią 1945 r., kiedy rozpracowywano toruńskie środowisko AK. 16 XI 1945 r. została aresztowana przez funkcjonariuszy MUBP w Toruniu⁶⁴. Jej postawę w czasie śledztwa tak podsumowali sami funkcjonariusze UB: „w czasie śledztwa wykazała nieugiętość i hart oraz dumę z należenia do tej organizacji i wypełnianych czynności”⁶⁵. Jej winą było to, że „prowadziła propagandę antypaństwową przeciw Rządowi Tymczasowemu, a potem Rządowi Jedności Narodowej, kolportowała gazetkę konspiracyjną pt. »Głos Prawdy«, z polecenia Bronisława Pietkiewicza tworzyła placówkę WiN w Lipnie, zwerbowała Aleksandra Mościckiego »Jacka«, Józefa Zielińskiego »Błyska« i Stanisława Drzewieckiego »Głaza«”⁶⁶. Zarzucono jej, że 9 XI 1945 r. rozlepiła na ulicach Lipna „Rotę” – paszkwil krytykujący poczynania komunistów. 6 I 1946 r. po śledztwie została przewieziona do więzienia w Inowrocławiu. 13 II 1946 r. WSO w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Inowrocławiu skazał ją na karę sześć lat więzienia, którą na mocy amnestii zmniejszono o połowę. W czasie rozprawy sądowej oświadczyła, że redakcję i kolportaż antykomunistycznych plakatów traktowała jako działalność poboczną i wynikało to z jej poczucia humoru. Natomiast z powagą podchodziła do sporządzania comiesięcznych sprawozdań dla Pietkiewicza, ponieważ liczyła na to, że w ten sposób przyczyni się „do poprawienia egzystencji wszystkich ludzi w Polsce”⁶⁷. Karę odbywała w Inowrocławiu i w Fordonie. 15 XI 1948 r. wyszła na wolność. W 1949 r. wyjechała do Warszawy i podjęła pracę księgową w firmie kosmetycznej „Wir”, a następnie w Spółdzielni „Energia” w Warszawie. Po uzupełnieniu swego wykształcenia od 1951 r. pracowała w Instytucie Elektroniki Politechniki Warszawskiej. W 1980 r. przeszła na emeryturę, a trzy lata później wyjechała z córką Sławomirą (ur. 1951) do Szwecji. Udzielała się w środowiskach polonijnych. Była aktywnym członkiem londyńskiej Rady Naczelnej AK na Zachodzie.

⁶⁴ IPN By, 053/18, Sprawozdanie Sekcji Śledczej PUBP w Lipnie za okres od dnia 18 IX do 31 XII 1945 r. z dnia 18 I 1946, k. 75.

⁶⁵ IPN By, 053/1, Sprawozdanie szefa PUBP w Lipnie z dnia 18 XI 1945 r., k. 70; IPN By, 060/1 Sprawozdanie dekadowe szefa PUBP w Toruniu z dnia 19 XI 1945 r., k. 99-100; B. Ziółkowski, *Polska podziemna na Kujawach Wschodnich i Ziemi Dobrzyńskiej w latach 1939-45*, Toruń 2008, s. 663.

⁶⁶ IPN By, 09/34. Charakterystyka nielegalnej organizacji AK pow. Lipno o kryptonimie „Inspekty”, z dnia 30 XI 1974 r., k. 1.

⁶⁷ IPN By, 070/467, t. 1, Raport z rozprawy przeciwko Sobocińskiej z dnia 13 II 1946 r., k. 111.

Zmarła 1 VIII 2012 r. w Sztokholmie. Jest pochowana na cmentarzu parafialnym w Skępem⁶⁸.

Aleksandra Halina Sokołowska ps. Elżbieta (1919–2006) – łączniczka referatu WSK Inspektoratu AK Bydgoszcz

Fot. ze zbiorów FGEZ

Córka Konstantego i Seweryny z d. Jakuszkowiak, urodziła się 3 VIII 1919 r. w Berlinie. W 1937 r. po ukończeniu Liceum Handlowego w Bydgoszczy podjęła pracę biurową w Fabryce Artykułów Elektrycznych ST. Ciszewski (późniejsza „Eltra”). Społecznie udzielała się też w PCK. W październiku 1939 r. został zamordowany przez Niemców jej ojciec. W 1943 r. za namową Łucji Owczarzak „Janki” włączyła się w konspirację w ramach WSK. Była łączniczką tego referatu. Po zakończeniu wojny nadal funkcjonowała w konspiracji. Od lutego do sierpnia 1945 r. w jej bydgoskim mieszkaniu przy ul. Grunwaldzkiej ukrywał się Józef Gruss, a po nim NN, „Mały Józef”, wysłannik z Łodzi. Latem 1945 r. jej mieszkanie było pod obserwacją UB. W tym czasie w konspirację proakowską był również zaangażowany jej brat Bogdan Sokołowski ps. Włodek.

Dnia 6 XII 1945 r. A. Sokołowska została aresztowana w zakładzie pracy. W czasie śledztwa przebywała w areszcie UB przy ul. Poniatowskiego, potem przed rozprawą w Więzieniu WUBP przy Wałach Jagiellońskich w Bydgoszczy. 6 IV 1946 r. WSR w Poznaniu skazał ją na dwa lata więzienia. Karę odbywała w Centralnym Więzieniu Karnym w Fordonie. 15 III 1947 r. na mocy amnestii została zwolniona. Nadal jednak była inwigilowana przez UB, wzywana na przesłuchania i relegowana ze studiów na UMK w Toruniu. W 1949 r. próbowano ją zmusić do współpracy. Wydział V WUBP w Bydgoszczy nadał jej pseudonim „Agnieszka”. Oczekiwano od niej donosów na Kościół, ale nie spełniła oczekiwań pokładanych w niej nadziei i rok później zapisano o niej, że „nie nadaje

⁶⁸ IPN BU, 1789/164, Sprawozdanie z rozprawy sądowej z Inowrocławia przeciwko Sobocińskiej i innym z dnia 13 II 1946 r., 15; K. Wojtowicz, *Marylka*, Kraków 2005; FGEZ, E. Skerska, Sobocińska Maria Romana. Nota biograficzna do tomu *Słownika biograficznego konspiracji pomorskiej*, mps; K. Sidorkiewicz, *Represje organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945–1956*, Toruń 2005, s. 98. M. Krajewski, *Dama niezłomna Maria Sobocińska (1912–2012). Biografia wpisana w okupacyjne dzieje Skępego*, Rypin 2012.

się do współpracy”⁶⁹ (prawdopodobnie dlatego, że się zdekonspirowała i powiedziała swoim znajomym, czego od niej się oczekuje). Całe swoje dalsze życie spędziła w Bydgoszczy, gdzie zmarła 15 X 2006 r. Była osobą niezamężną⁷⁰.

Zofia Stankiewicz ps. Stanisława z d. Butler (1892–1969) – sanitariuszka i referentka WSK Inspektoratu AK Toruń

Córka Eustachego i Zofii z d. Pawłowicz, urodziła się 7 VII 1892 r. w Narewkach (pow. Słuck). Jej ojciec był leśniczym. Dzieciństwo i wczesną młodość spędziła na kresach w rejonie Mińska. Miała wykształcenie średnie. W 1919 r. wraz z mężem wyjechała do Warszawy. Od 1923 r. zamieszkała w Toruniu. Po wybuchu drugiej wojny wraz z synkiem Lechem udała się do swoich teściów do Brześcia Kujawskiego. Po zajęciu tych terenów przez Sowiec została wysiedlona do m. Horodyszcz (pow. Mińsk). Do Torunia wróciła w 1944 r. Do służby w AK wciągnęła ją Halina Krzeszowska „Ludmiła”. W jej obecności złożyła też przysięgę: „W obliczu Boga Wszechmogącego i Najświętszej Marii Panny, kładąc ręce na ten święty krzyż znak męki i zbawienia i przysięgam wiernie i nieugięcie honoru Polski bronić, a jej wyzwolenie walczyć ze wszystkich sił aż do ofiary swojego życia Prezydentowi Rzeczypospolitej oraz przełożonym będę posłuszna. Rozkazy chętnie wykonam, tajemnicy dochowam bez względu na to mnie spotkać musiało. Tak mi dopomóż Bóg i Najświętsza Jego Męka”⁷¹. Wtedy też przyjęła ps. Stanisława. Była referentką w WSK w Toruniu.

Fot. ze zbiorów FGEZ

Po drugiej wojnie prowadziła działalność charytatywną wśród wdów, które straciły mężów w czasie okupacji. Przekazywała niektórym rodzinom pieniądze, które wcześniej otrzymała od „Ludmiły”. 30 X 1945 r. została aresztowana przez funkcjonariuszy MUBP w Toruniu. W czasie śledztwa przebywała w więzieniu w Toruniu. 27 V 1946 r. WSR w Byd-

⁶⁹ IPN By, 077/188, Dziennik rejestracyjny sieci agenturalnej WUBP w Bydgoszczy, k. 312 Tam właśnie w tabelce wpisano „nie nadaje się do współpracy”.

⁷⁰ K. Podlaszewska, *Sokołowska Aleksandra*, [w:] SBKP, cz. 1, s. 190; K. Wojtowicz, op. cit., s. 135; IPN Po, 04/1083, Wyrok WSO w Poznaniu z dnia 6 III 1946 r. k. 2–3; IPN By, 0133/17, Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy.

⁷¹ IPN By, 66/123, Protokół przesłuchania Z. Stankiewicz z dnia 24 I 1946 r., k. 43.

goszczy na sesji wyjazdowej w Toruniu skazał ją na cztery lata więzienia. Od 29 VII 1946 r. karę odbywała w Centralnym Więzieniu Karnym w Fordonie. 7 III 1947 r. na mocy amnestii została zwolniona. Później dorywczo pracowała w Spółdzielni „Rzut” w Toruniu. Mieszkała w Toruniu, gdzie zmarła 15 IV 1969 r. O jej pośmiertną rehabilitację zadbał jej jedyny syn Lech Stankiewicz. 17 VII 1991 r. wyrok WSR w Bydgoszczy przeciwko Zofii Stankiewicz został przez Sąd Wojewódzki w Bydgoszczy uznany za nieważny. Warto dodać, że aktywnym członkiem konspiracji akowskiej był również jej mąż Sylwan Stankiewicz „Mogiła”⁷².

Irena Rózga ps. Rena zam. Mykaj (1920–2007)
- szyfrantka AK-WiN Bydgoszcz

Fot. ze zbiorów APH

Córka Antoniego i Franciszki Adamskiej, urodziła się 3 XII 1920 r. w Nakle nad Notecią. Jej ojciec był kolejarzem, a matka zajmowała się wychowywaniem trójki dzieci. W 1932 r. Róźdzanka wraz z rodzicami przeprowadziła się do Bydgoszczy do nowego domu przy ul. Małachowskiego. Przed drugą wojną światową ukończyła elitarne Żeńskie Gimnazjum Humanistyczne im. M. Curie-Skłodowskiej, które wówczas mieściło się w gmachu przy ul. Kujawskiej 4 w Bydgoszczy. Planowała pójść na studia pedagogiczne, ale wybuch wojny pokrzyżował te plany. W czasie okupacji niemieckiej pracowała jako pomoc domowa, potem dentystyczna w jednym z bydgoskich niemieckich gabinetów stomatologicznych przy ul. Mickiewicza.

Od jesieni 1944 r. była szyfrantką w AK w Bydgoszczy i współpracowała z Leszkiem Białym „Jakubem”. Swoją przysięgę konspiracyjną składała w kościele przy ul. Nakielskiej w Bydgoszczy. W pracy konspiracyjnej niejednokrotnie wspierała ją mama, która m.in. szyła na maszynie opaski biało-czerwone, które były potem przekazywane partyzan-

⁷² IPN By, 09/36, Kwestionariusz osobowy z dnia 22 I 1975 r., k. 76; IPN By, 66/123, Protokół przesłuchania Z. Stankiewicz z dnia 24 I 1946 r., k. 42–50; *ibid.*, Postanowienie Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 17 VII 1991 r., k. 173–174; L. Stankiewicz, *Stankiewicz Zofia zd. Butler*, [w:] SBKP, cz. 1, s. 195; IPN By, Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy.

tom w Borach Tucholskich. Zgodziła się również na ukrywanie przez kilka tygodni w ich mieszkaniu skoczka spadochronowego.

Po wojnie Irena Różga nadal mieszkała w mieście nad Brdą. Jesienią 1945 r. podjęła studia stomatologiczne w Poznaniu. Po ich ukończeniu wróciła do Bydgoszczy. Prawdopodobnie bezpośrednio po wojnie nie była aresztowana przez UB, ponieważ osoby, z którymi wcześniej współpracowała w konspiracji, w czasie śledztwa jej nie obciążały, a nawet celowo pomniejszały jej zaangażowanie polityczne po zakończeniu wojny. W czasie śledztwa jednomyślnie zeznawali, że po podjęciu przez nią studiów w Poznaniu jesienią 1945 r. spotykali się z nią tylko towarzysko. Przesłuchana była tylko raz, we wrześniu 1948 r. Być może miało to związek z zatrzymaniem w tym samym czasie jej koleżanki szkolnej, Róży Kulwieć. Wówczas Różga w czasie rozmowy z funkcjonariuszem UB (przesłuchania?) przyznała się tylko do swoich związków z AK na przełomie 1944 i 1945 r. Swoim związkom z WiN stanowczo zaprzeczała. W lipcu 1950 r. zawarła związek małżeński z Alfonsem Mykajem. Jej mąż był pracownikiem naukowym na wydziale ekonomii UMK w Toruniu⁷³. Miała jednego syna Marka (ur. 1960). W latach późniejszych Różga oddała się swojej pracy zawodowej. Jako stomatolog pracowała w Szpitalu Dziecięcym przy ul. Gajowej, w Szpitalu Wojewódzkim, gdzie przez kilka lat była ordynatorem chirurgii szczękowej. Prowadziła też praktykę prywatną. Zmarła 30 IX 2007 r. w Bydgoszczy⁷⁴.

Alina Sosinowska ps. Angelina zam. Malhomme (1923–1994) – wywiadowczyni WiN

Córka Pawła i Larysy Samojłowicz (Samulowicz?), urodziła się 31 III 1923 r. w m. Lubcz (pow. Nowogródek). Jej ojciec był urzędnikiem państwowym. Miała średnie wykształcenie. W czasie okupacji pracowała w aptece w Nowogródku. Po drugiej wojnie zamieszkała w Toruniu i podjęła pracę w biurze Dyrekcji Lasów Państwowych w Toruniu. W marcu 1946 r. za namową swojego szefa, inż. Bolesława Sierżysko „Seta” zgodziła się wejść w struktury WiN, Współpracowała z oddziałem Leona Bucichowskiego „Ryngrafa” i złożyła przysięgę konspiracyjną. W sierpniu 1946 r. opuściła Toruń i wyjechała do Warszawy. Wtedy też podjęła

⁷³ *Pracownicy nauki i dydaktyki UMK 1945–1994. Materiały do biografii*, pod red. S. Kałembki, Toruń 1995, s. 488.

⁷⁴ IPN By, 070/546, t. 2, Protokół przesłuchania J. Niezgodzkiego z dnia 21 IX 1948 r., k. 58–59; Protokół przesłuchania I. Różgi z dnia 27 IX 1948 r., k. 60–61; Protokół przesłuchania J. Niezgodzkiego z dnia 14 VIII 1948 r., k. 69; J. Jaśkowiak, *Nieznanie karty historii AK*, „Dziennik Wieczorny” 3–5 I 1992, k. 6; Informacja udzielona przez syna Marka Mykaja oraz siostrę Teresę Lebiodeę z dnia 24 III 2014 r., zbiory własne.

Fot. ze zbiorów IPN

decyzję o wycofaniu się z działalności konspiracyjnej. Planowała podjąć studia farmaceutyczne na Uniwersytecie Warszawskim. 11 XII 1946 r. w Toruniu została zatrzymana przez funkcjonariuszy UBP. 10 III 1947 r. WSR w Bydgoszczy skazał ją na pięć lat pozbawienia wolności, ale dzięki amnestii pięć dni później została zwolniona. Po wyjściu na wolność wróciła do Warszawy. Pracowała w polskim Towarzystwie Handlu Zagranicznego „Varimex”. Zmarła 6 IV 1994 r. w Warszawie⁷⁵.

Jadwiga Syrocka ps. Gryf (1919–1986) – łączniczka AK–WiN Toruń

Córka Józefa i Franciszki z d. Nalaskowskiej, urodziła się 15 III 1919 r. w Toruniu. Jej ojciec pracował na kolei i był konduktorem. Miała wykształcenie średnie. W czasie okupacji mieszkała z rodzicami w Toruniu i pracowała jako pomoc domowa w rodzinie niemieckiej. W lutym 1945 r. podjęła pracę w PKP w Toruniu jako telegrafistka. Od marca do grudnia 1946 r. była łączniczką w oddziale Leona Bucichowskiego „Ryngra”. Do konspiracji wprowadził ją kolega z pracy, Czesław Arażny „Leszcz”. Na jego ręce w swoim mieszkaniu złożyła też przysięgę konspiracyjną. Przewoziła pocztę wewnętrzną między dowódcą grupy Leonem Bucichowskim, który w tym czasie ukrywał się w Otłoczynie, a akowcami z Torunia. Spotykała się też z Bucichowskim w Warszawie. W grudniu 1946 r. wraz z innymi członkami „Ryngra” została aresztowana. W czasie śledztwa przebywała w areszcie MUBP w Toruniu. 18 III 1947 r. została skazana przez WSR w Bydgoszczy na sesji wyjazdowej w Toruniu na pięć lat więzienia. W latach osiemdziesiątych była inwigilowana przez Wydział V SB jako działaczka NSZZ „Solidarność” na

⁷⁵ IPN By, 66/828, Protokół przesłuchania A. Sosinowskiej z dnia 11 XII 1946 r., k. 83–85; *ibid.*, Protokół przesłuchania A. Sosinowskiej z dnia 2 II 1947 r., k. 181; IPN By, 66/829, Protokół rozprawy WSR w Bydgoszczy z dnia 10 III 1947 r., k. 36–42; IPN By, 09/29, Kwestionariusz osobowy A. Sosinowskiej z dnia 16 IV 1974 r., k. 38; IPN By, Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy.

terenie Zakładu Elektronicznego „Toral” w Toruniu. Zmarła 25 IX 1986 r. w Toruniu⁷⁶.

**Czesława Trzapałkowska ps. Barbara, Anna
zam. Przybyszewska (1908–1992)
– kwaterniczka członków AK–WiN**

Córka Józefa Bieleckiego i Anny z d. Piotrowskiej, urodziła się 4 VII 1906 r. w Kowalewie (pow. Wąbrzeźno). Jej ojciec był kupcem i zmarł w czasie pierwszej wojny światowej. Matka zajmowała się wychowaniem szóstki dzieci. W 1924 r. Czesława ukończyła Miejskie Gimnazjum Żeńskie w Toruniu. Potem z powodu poważnej choroby matki uzupełniała swoje wykształcenie na różnych kursach zawodowych. W 1938 r. zawarła związek małżeński. Jej mąż kpt. Aleksander Trzapałkowski był zawodowym oficerem i poległ w Puszczy Kampinoskiej we wrześniu 1939 r., o czym dowiedziała się już po wojnie. W czasie okupacji pracowała najpierw w hurtowni żelaza i przyborów sanitarnych, a od 1 XII 1944 r. w Fabryce Amunicji „Novella” w Toruniu. W lutym 1945 r. podjęła pracę w hurtowni artykułów sanitarnych. Tam pracowała do jesieni 1945 r.

Fot. ze zbiorów IPN

Od 1943 r. związana była z AK. Do organizacji wciągnęła ją jej sąsiadka, Halina Krzeszowska „Ludmiła”. Jej zadanie polegało na organizowaniu kwater przybywającym do Torunia na odprawy konspiratorom. Stale współpracowała z Bronisławem Pietkiewiczem „Żbikiem”. 15 XI 1945 r. została aresztowana przez funkcjonariuszy UB w swoim mieszkaniu w Toruniu przy ul. Warszawskiej. W czasie śledztwa i na rozprawie sądowej nie przyznawała się do działalności konspiracyjnej. 25 V 1946 r. WSR w Bydgoszczy na sesji wyjazdowej w Toruniu skazał ją na dwa lata więzienia. Postanowieniem Najwyższego Sądu Wojskowego w Warszawie karę złagodzano jej o połowę. Karę odbywała w więzieniach w Toru-

⁷⁶ IPN By, 09/29, Kwestionariusz osobowy J. Syrockiej z dnia 16 IV 1974 r., k. 24; IPN By 66/1121, Protokół przesłuchania Syrockiej z dnia 1 XII 1946 r., k. 80–83; *ibid.*, Protokół przesłuchania J. Syrockiej z dnia 23 XII 1946 r., k. 86; Wypis z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Bydgoszczy. PUBP w Toruniu interesował się też jej młodszym bratem Janem Syrockim „Nałęczem”, który w czasie okupacji był komendantem powiatowym NSZ w Radomsku. Zob. IPN By, 044/231, Sprawa ewidencyjno-obszernyjna o kryptonomie „Sudety”.

niu i w Fordonie. W marcu 1947 r. została zwolniona. Potem pracowała jako sekretarka w biurze Zjednoczenia Przemysłu Cukrowniczego w Toruniu. Zmarła 18 VIII 1992 r. w Toruniu. Dzieci nie miała⁷⁷.

Janina Wilanowicz ps. Paskuda (1899–1955)
– łączniczka AK–WiN Toruń

Córka Wincentyny Dunin-Marcinkiewicz (danych ojca nie udało się ustalić), urodziła się 29 XII 1899 r. w Odessie. Tam w 1916 r. zdała maturę. W 1918 r. wraz z rodzicami przeprowadziła się do Warszawy i podjęła studia na Wydziale Filozoficznym. Po ich ukończeniu w 1926 r. podjęła pracę asesora w Departamencie Marynarki Wojennej Ministerstwa Spraw Wojskowych. Trzy lata później zawarła związek małżeński z mjr. Zdzisławem Wilanowiczem i zamieszkała w Toruniu. Do wybuchu wojny pracowała jako wykładowca matematyki i rysunku technicznego w Szkole Podchorążych Artylerii. Wybuch wojny rozdzielił ją z mężem, który w 1940 r. jako zawodowy wojskowy został zamordowany przez Rosjan w Katyniu. Ona w tym czasie włączyła się w konspirację niepodległościową w ramach ZWZ–AK. Jej mieszkanie było dla pomorskich konspiratorów punktem kontaktowym i kwaterą. 16 XI 1945 r. została zatrzymana przez funkcjonariuszy UB i wywieziona do aresztu przy Wałach Sikorskiego w Toruniu. Z powodu bardzo słabego zdrowia w lutym 1946 r. została zwolniona. Zmarła 16 V 1955 r. w Toruniu⁷⁸.

Irena Wolniaszczyk ps. Wanda zam. Muszyńska (1922–1992)
– wywiadowczyni WiN Bydgoszcz

Córka Marcina i Marii z d. Piątek, urodziła się 15 VIII 1922 r. w Bydgoszczy. Jej ojciec był policjantem i w czasie okupacji został zamordowany przez Sowietów w Miednoje. Irena miała średnie wykształcenie. Przed wojną ukończyła Miejskie Gimnazjum Kupieckie im. S. Staszica w Bydgoszczy. W czasie okupacji mieszkała z matką w Bydgoszczy i pracowała w DAG Fabryk Bromberg w Łęgnowie. W sierpniu 1945 r. przez

⁷⁷ K. Sidorkiewicz, *Represje organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945–1956*, Toruń 2005, s. 122; K. Podlaskowska, *Trzepałkowska Czesława* [w:] SBKP, cz. 3, s. 174–175; IPN By, 09/36, Kwestionariusz osobowy z dnia 22 I 1975 r., k. 77; IPN By, 66/123, Protokół przesłuchania Cz. Trzepałkowskiej z dnia 30 I 1946 r., k. 51; *ibid.*, Protokół przesłuchania Cz. Trzepałkowskiej z dnia 16 II 1946 r. k. 54; Akt oskarżenia z dnia 10 III 1946 r., k. 77–78; Wyrok WSR w Bydgoszczy z dnia 27 V 1946 r., k. 152–154, IPN By, 070/2064, t. 5, Wywiad dot. Cz. Trzepałkowskiej z dnia 17 IV 1952 r., k. 18.

⁷⁸ A. Zakrzewska, *Wilanowicz Janina*, [w:] SBKP, cz. 3, s. 176–177.

swoją koleżankę Leokadię Kwiatkowską „Basię” poznała byłego żołnierza AK, Maksymiliana Jakubowskiego „Jura”. W wrześniu 1945 r. za jego namową wstąpiła do WiN i złożyła przysięgę konspiracyjną o następującej treści: „Przysięgam Panu w Trójcy Jedy-nemu, że nie zdradzę tajemnicy podziemnej organizacji, jak również będę wykonywała sumiennie zlecenia tejże organizacji, tak mi dopomóż Panie Boże”⁷⁹. Będąc maszynistką w Wojewódzkim Wydziale Apropowizacji i Handlu w Bydgoszczy, zbierała wiadomości w dziedzinie gospodarki i handlu, które przekazywała Leopoldowi Mroczkowi. 23 IV 1946 r. została aresztowana przez funkcyj-nariuszy WUBP w Bydgoszczy. W postanowieniu o tymczasowym aresztowaniu przygotowanym przez wojskowego prokuratora mjr. Stanisława Laxa czytamy: „w grudniu 1945 r. będąc maszynistką w Wojewódzkim Urzędzie Apropowizacji w Bydgoszczy zapodała Jakubowskiemu telefono-gramy o nadejściu statków do Gdyni z rybami śledziami. Za swoją pracę w nielegalnej organizacji otrzymała 2000 zł⁸⁰”. Początkowo przetrzymywano ją w areszcie bydgoskim PUBP, a od 21 czerwca do rozprawy przebywała w Więzieniu Karno-Śledczym w Bydgoszczy. Oskarżona na rozprawie głównej zeznała: „[...] do zarzucanych mi czynów i winy nie przyznaję si[ę] i wyjaśniam: Do organizacji »WiN« nikt mnie nie zwerbował. [...] Gdy ja byłam u swojej przyjaciółki na ul. Bocianowo 31 w mie-sięcu wrześniu czy na początku października 1945 r., był tam również obecny Jakubowski, który prosił mnie o doręczenie karteczki swojej sio-strze. Treść karteczki była następująca »Przyślij Irenę do mnie«. Wów-czas zapytał się również Jakubowski mnie na czym polega moja praca? Ja mu na to odpowiadałam, że praca moja polega na przyjmowaniu raportów o nadchodzących statkach. Od Jakubowskiego otrzymałam dwa tysiące złotych jako pomoc dla mnie, gdyż znajdowałam się w cięż-kich warunkach materialnych. 500 złotych przesłał mi Jakubowski przez przyjaciółkę moją i odbiór tej sumy pokwitowałam na bibułce”⁸¹.

Fot. ze zbiorów APH

W sprawie sprzeczności powyższych zeznań z protokołem sporzą-dzonym podczas śledztwa (w którym znajdowały się m.in. informacje

⁷⁹ IPN By, 070/837 t. 2, Protokół przesłuchania I. Wolniaszczyk, b. d., k. 146–148.

⁸⁰ W innym dokumencie mowa o mniejszej sumie – 1500 zł. Zob. IPN By, 070/837, t. 2, Protokół przesłuchania I. Wolniaszczyk, b. d., k. 147. Tam informacja, że pokwitowa-ła pisemnie odbiór tych pieniędzy, które przyniosła jej koleżanka L. Kwiatkowska.

⁸¹ IPN By, 66/396, Protokół rozprawy WSR w Bydgoszczy z 26 IX 1946 r., k. 347.

o przeniesieniu dwóch listów i przekazaniu „Jurowi” informacji o wyładunku statków) oświadczyła: „Protokół ten nie był zgodny z moimi zeznaniami i oficer śledczy zagroził mi, że jeżeli nie podpiszę, to będę wyglądała jak Jakubowski”. W dniu 30 V 1946 r. byłam przesłuchiwana trzeci raz i protokół ten był mi odczytany i ja go podpisałam. Nie był on zgodny z prawdą jednak ja podtrzymywałam już swoje ostatnie zeznania, a słowa przysięgi oficer śledczy sam je umieścił”⁸².

Dnia 30 IX 1946 r. Wolniaszczyk została skazana przez WSR w Bydgoszczy na jeden rok więzienia. Na mocy amnestii 6 III 1947 r. została zwolniona. W 1949 r. wyszła za mąż za Kazimierza Muszyńskiego, żołnierza gen. Stanisława Maczka. Miała dwoje dzieci: syna Wiesława (ur. 1952) i córkę Hannę (1958). Do 1961 r. Wolniaszczyk pracowała w Wojewódzkim Przedsiębiorstwie Handlu Odzieżą w Bydgoszczy. W latach 1967–1978 była zatrudniona w Foto-Optyce przy ul. Puławskiego w Bydgoszczy. Potem przeszła na emeryturę. Zmarła 23 III 1992 r. w Bydgoszczy. Jest pochowana na Cmentarzu Nowofarnym przy ul. Artyleryjskiej w Bydgoszczy⁸³.

⁸² Ibid. Cytowany wyżej Jakubowski w czasie rozprawy zeznał, iż Ireny Wolniaszczyk do organizacji nie werbował i raz tylko rozmawiał z nią o wyładunku statków w Gdyni.

⁸³ IPN By, 141/13, Postanowienie WPR w Bydgoszczy z dnia 5 III 1947 r., k. 85; IPN By, 070/837, t. 1, Kwestionariusz personalny, b. d., k. 37; ibidem, Arkusz streszczenia z dnia 25 VII 1946, k. 126; IPN By, 66/395, Protokół przesłuchania I. Wolniaszczyk z dnia 23 IV 1946 r., k. 157–158; ibid., Protokół przesłuchania I. Wolniaszczyk z dnia 25 IV 1946 r., k. 159–160; IPN By, 66/396, Postanowienie o pociągnięciu do odpowiedzialności karnej z dnia 20 VII 1946 r., k. 171, Akt oskarżenia z dnia 26 VIII 1946 r., k. 218; *Informator o osobach skazanych w PRL za działalność szpiegowską w latach 1944–1970*, Warszawa 1972, s. 22; Informacja od córki Hanny Teclaw z dnia 14 IV 2014 r., zbiory własne autorki.